

De sociaal-economische situatie van het agrocomplex in de provincie Zuid-Holland in 2023

C. van Ruiten, C.P. Bregman, R.W. van der Meer, A.D. Verhoog en M.A. Dolman

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

De sociaal-economische situatie van het agrocomplex in de provincie Zuid-Holland in 2023

C. van Ruiten, C.P. Bregman, R.W. van der Meer, A.D. Verhoog en M.A. Dolman

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research in opdracht van en gefinancierd door de provincie Zuid-Holland, domein Economie.

Wageningen Economic Research
Wageningen, november 2024

RAPPORT
2024-143

van Ruiten, C., C.P. Bregman, R.W. van der Meer, A.D. Verhoog, M.A. Dolman, 2024. *De sociaal-economische situatie van het agrocomplex in de provincie Zuid-Holland in 2023*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2024-143. 58 blz.; 62 fig.; 9 tab.; 0 ref.

In dit rapport is de betekenis van het agrocomplex beschreven voor de provincie Zuid-Holland voor 2023. Er is gekeken naar structuurdata zoals aantallen en arealen van de diverse deelsectoren, de toegevoegde waarde en werkgelegenheid en overige sociaal-economische factoren als inkomen, vermogenspositie en moderniteit, kenmerken van ondernemer en arbeid van de Zuid-Hollandse primaire bedrijven. Ook is gekeken naar de input en output van de provincie Zuid-Holland naar andere provincies en export, met betrekking tot productie, verwerking, toelevering en distributie.

This report describes the significance of the agrocomplex for the province of South Holland for 2023. Structural data such as the numbers and areas of the various subsectors, value added and employment and other socio-economic factors such as income, capital position and modernity, and characteristics of entrepreneurs and labour of the primary companies in Zuid-Holland were examined. Attention was also given to the input and output of the province of Zuid-Holland to other provinces and exports, regarding production, processing, supply, and distribution.

Trefwoorden: Agrocomplex, structuurdata, sociaal-economische factoren, ondernemer en arbeid, input/output, productie, verwerking, toelevering, distributie

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/677029> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2024 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2024
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2024-143 | Projectcode 2282300638

Foto omslag: Shutterstock

Inhoud

Woord vooraf	5
Inleiding	6
1 Bedrijven, dieren en arealen	7
1.1 Land- en tuinbouwbedrijven	7
1.2 Arealen	8
1.3 Veestapel	10
2 Bedrijfsomvang van land- en tuinbouwbedrijven	12
2.1 Standaardverdien capaciteit	12
2.2 Areaal per bedrijf	14
2.3 Melkkoeien per bedrijf	15
3 Biologische landbouw	16
3.1 Bedrijven	16
3.2 Arealen	18
3.3 Veestapel	19
4 Multifunctionele landbouw	22
4.1 Bedrijven	22
4.2 Korte keten	25
5 Arbeidsinzet	27
5.1 Land- en tuinbouw	27
5.2 Melkveehouderij	28
6 Leeftijd en opvolging	30
6.1 Land- en tuinbouw	30
6.2 Melkveehouderij	31
7 Landbouwstructuur naar PPLG-gebied	33
7.1 Bedrijven	33
7.2 Veestapel en veebezetting	34
7.3 Arealen	36
8 Economie van het bedrijf	37
8.1 Inkomen	37
8.2 Solvabiliteit	39
8.3 Moderniteit	41
9 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid van het agrocomplex	45
9.1 Totaal agrocluster	46
9.2 Agrocluster binnenlandse grondstoffen en agrocluster buitenlandse grondstoffen	47
9.3 Deelclusters	50
Bijlage 1 Databronnen	55
Bijlage 2 Definitie Agrocomplex	56

Woord vooraf

Wageningen Universiteit en Research Centre (WUR) ondersteunt al sinds 1940, met de oprichting van het Landbouw-Economisch Instituut, overheden en bedrijven met sociaal-economisch onderzoek over het agro-foodcomplex. Met dit onderzoek ondersteunt WUR overheden en bedrijven onder meer bij de keuzes en handelingsperspectieven op het gebied van concurrentie, besturing van productieketens, inrichting van het landelijk gebied en visievorming op beleid.

Het Zuid-Hollandse agrocluster is ingrijpend aan het veranderen. In dit rapport zijn de belangrijkste sociaal-economische onderwerpen gekwantificeerd en toegelicht. Dit rapport kan bijdragen aan de beleidsvorming voor de provincie Zuid-Holland, onder meer door het opstellen van een Voedselvisie vanuit economisch perspectief, over de toekomst van het agrofoodcluster.

We bedanken het projectteam van de provincie Zuid-Holland en de collega's bij Wageningen Economic Research voor hun waardevolle input bij de samenstelling van dit rapport.

Ir. O. (Olaf) Hietbrink
Business Unit Manager Wageningen Economic Research
Wageningen University & Research

Inleiding

De Rijksoverheid heeft provincies gevraagd een provinciaal programma landelijk gebied (PPLG) aan te leveren waarin beschreven staat hoe zij opgaven in het Nederlands programma landelijk gebied gaan realiseren. Het tussendoel van de PPLG zijn het behalen van gesegmenteerde reductiedoelstellingen van 74% op het gebied van Natuur en Stikstof, Water en Klimaat in 2030 te behalen en een klimaatneutrale samenleving in 2050. Het Rijk heeft met het aantreden van het nieuwe kabinet met het hoofdlijnenakkoord in 2024 het transitiefonds voor het PPGL ingetrokken. De provincie Zuid-Holland gaat voorlopig door met deze opgave tot er meer duidelijkheid komt vanuit de landelijke overheid.

De provincie Zuid-Holland wil graag van Wageningen Economic Research objectieve en betrouwbare data om een visie te ontwikkelen voor hun voedselbeleid. Dit helpt hen bij het zicht op handelsperspectief van henzelf en andere actoren, het prioriteren van thema's en besluitvorming op de relevante thema's vanuit het economisch perspectief (zoals toegevoegde waarde, werkgelegenheid en structuurkenmerken) van het agro-foodcomplex. Ook is er op onderdelen behoefte aan verdere detaillering naar ketenschakels (toelevering, primaire productie, verwerking en distributie).

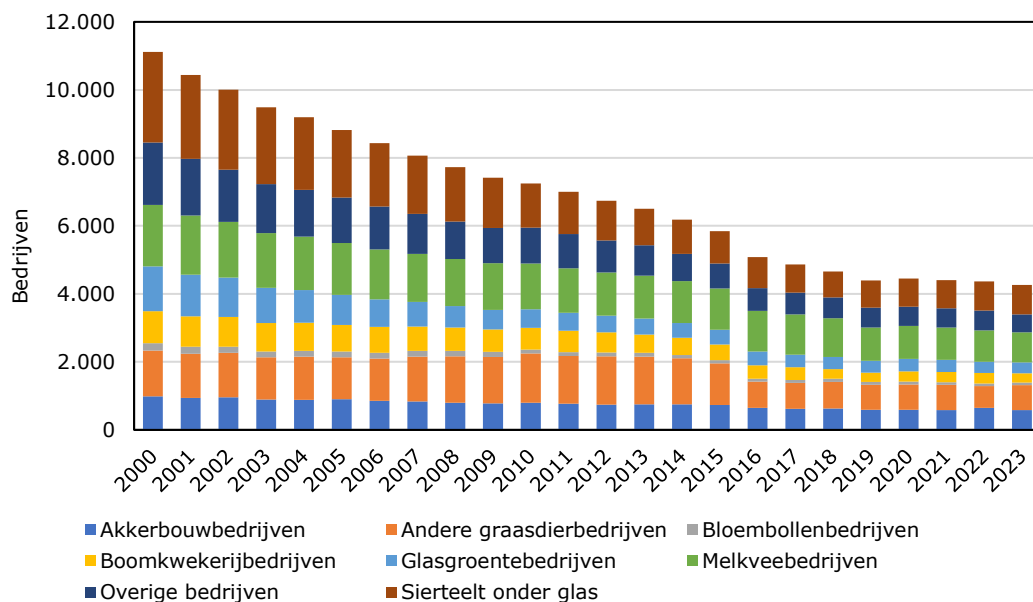
Deze factsheet geeft inzicht in de landbouwstructuur van de provincie Zuid-Holland in vergelijking met de rest van Nederland op basis van de Landbouwtelling (hoofdstuk 1 tot en met 7), inzicht in de economie van het boerenbedrijf op basis van het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research (hoofdstuk 8) en de toegevoegde waarde en werkgelegenheid van het Zuid-Hollandse agrocomplex op basis van LISA-data en input-outputberekeningen door Wageningen Economic Research (hoofdstuk 9). In de bijlage is een nadere omschrijving gegeven van gehanteerde databronnen.

1 Bedrijven, dieren en arealen

Deze paragraaf geeft inzicht in het aantal bedrijven, het aantal dieren en arealen op basis van de landbouwteiling in de provincie Zuid-Holland.

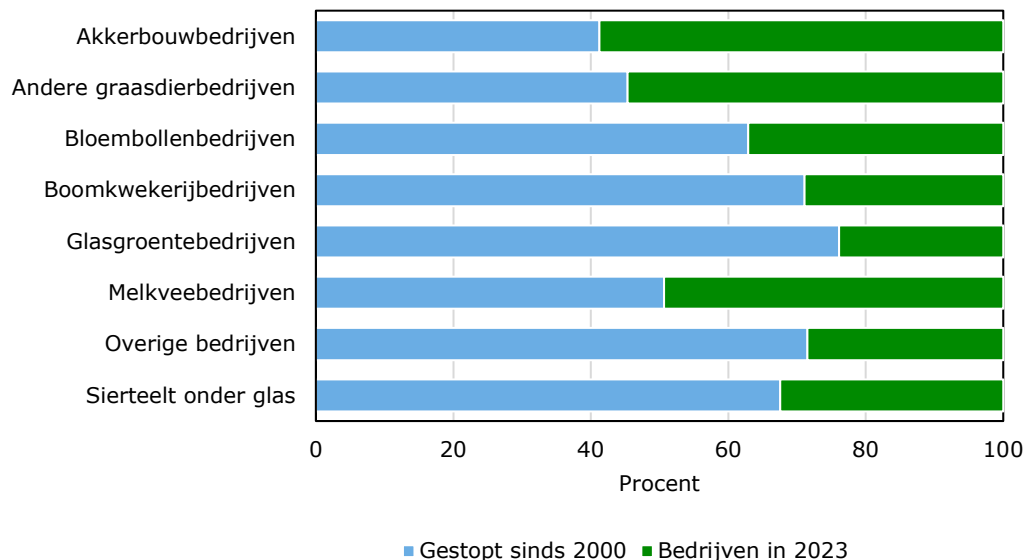
1.1 Land- en tuinbouwbedrijven

In 2023 zijn er in de provincie Zuid-Holland 4.262 land- en tuinbouwbedrijven. Het aantal land- en tuinbouwbedrijven in de provincie is de laatste jaren stabiel. Ten opzichte van het jaar 2000 is er een duidelijke afname van bijna 7.000 bedrijven, een afname van ruim 60%. De belangrijkste sectoren qua aantal bedrijven zijn melkveehouderij, sierteelt onder glas en andere graasdieren (zoals paarden, schapen en geiten) (figuur 1.1).

Figuur 1.1 Aantal land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland
Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking Wageningen Economic Research.

In figuur 1.2 is te zien dat het hoogste aandeel stoppende bedrijven sinds 2000 bedrijven zijn uit de glasgroente-, boomkwekerij- en de overige bedrijven. Akkerbouwbedrijven, andere graasdierbedrijven en melkveebedrijven stopten sinds het jaar 2000 relatief het minst.

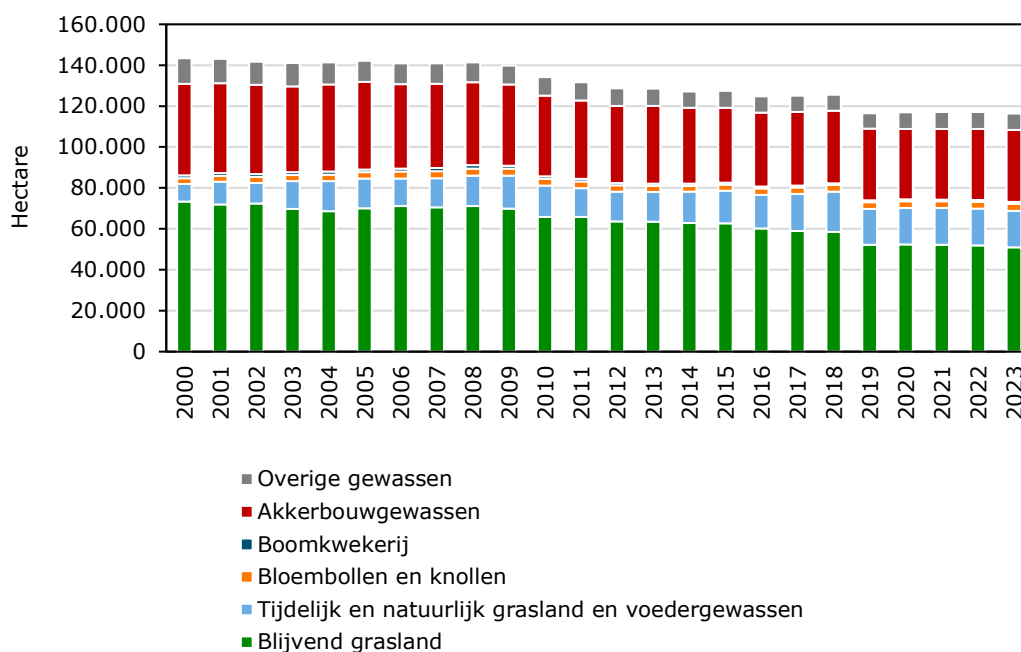

Figuur 1.2 Aantal land- en tuinbouwbedrijven in 2023 en het aantal gestopte bedrijven sinds 2000 in de provincie Zuid-Holland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

1.2 Arealen

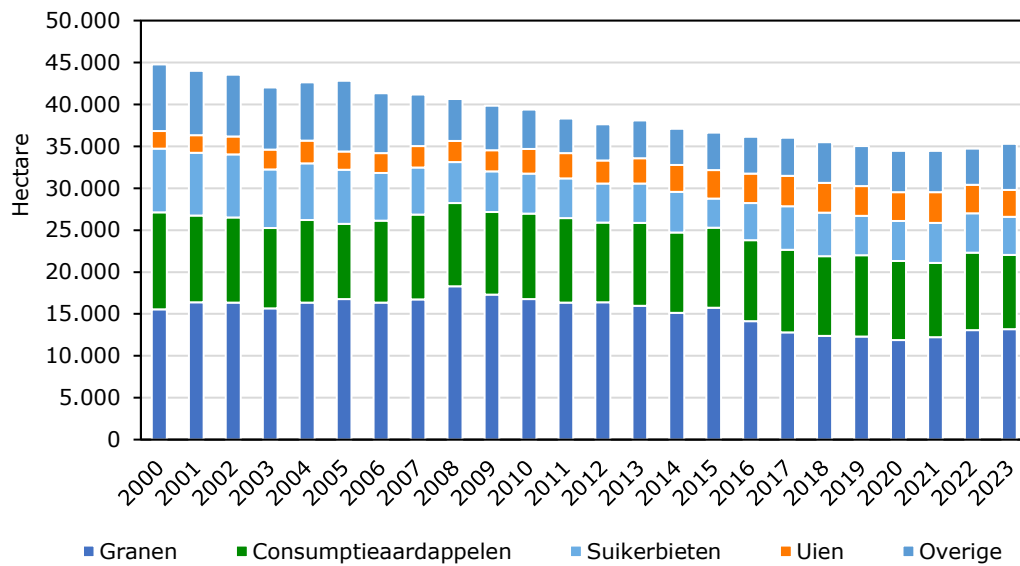
Het grootste deel van het areaal cultuurgrond in Zuid-Holland bestaat uit blijvend grasland (figuur 1.3). In 2023 is er in de provincie Zuid-Holland bijna 51.000 ha blijvend grasland. Daarnaast is er bijna 18.000 ha tijdelijk en natuurlijk grasland en voedergewassen. De akkerbouw heeft een omvang van meer dan 35.000 ha. Bloembollen en knollen en boomkwekerij hebben een omvang van respectievelijk ongeveer 3.400 en 1.000 ha.

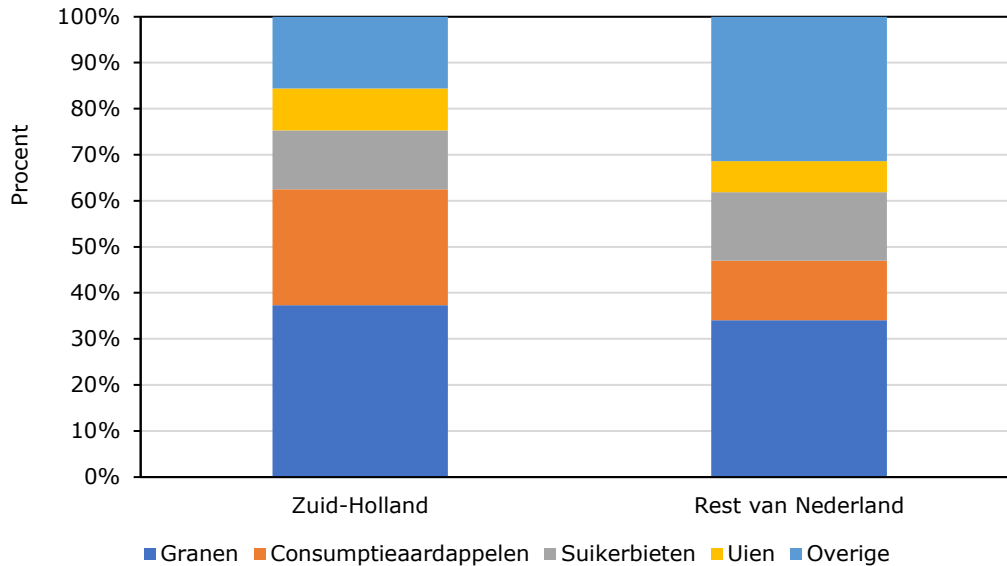
Figuur 1.3 Areaal cultuurgrond naar gewasgroep in de provincie Zuid-Holland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Figuur 1.4 geeft een verdere uitsplitsing van het areaal akkerbouwgewassen. In Zuid-Holland is granen de grootste gewasgroep met bijna 15.000 ha in 2023; dit betreft grotendeels wintertarwe. Met bijna 9.000 ha zijn consumptieaardappelen ook een omvangrijke gewasgroep. Figuur 1.5 laat zien dat het belang van consumptieaardappelen in het areaal ook beduidend groter is dan in de rest van Nederland. Uien en suikerbieten worden relatief minder geteeld in Zuid-Holland.

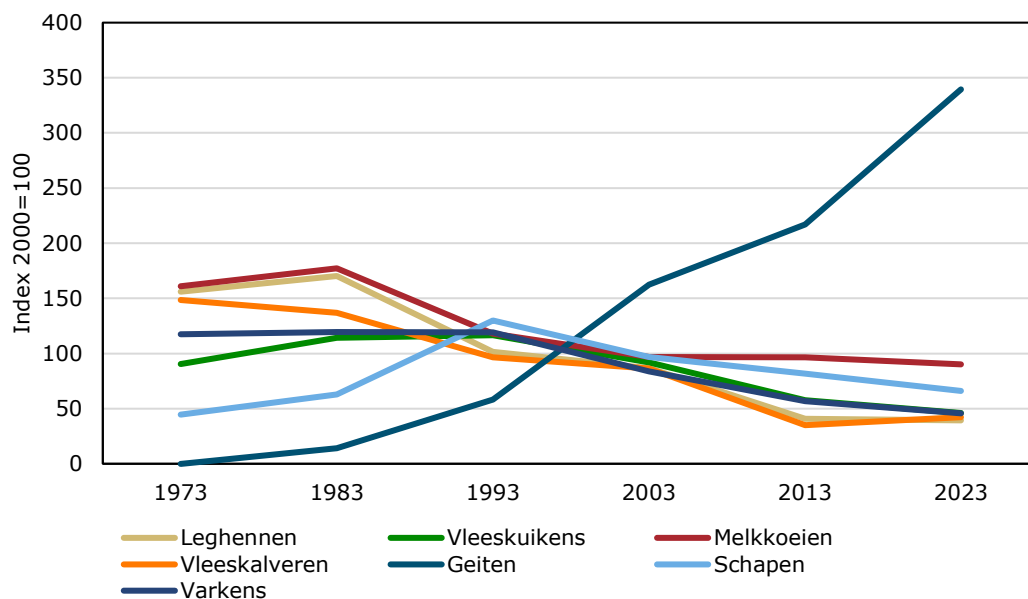
Figuur 1.4 Areaal akkerbouwgewassen naar gewasgroep in de provincie Zuid-Holland
Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking Wageningen Economic Research.

Figuur 1.5 Verdeling akkerbouwgewassen naar gewasgroep in 2023 in Zuid-Holland en rest van Nederland
Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking Wageningen Economic Research.

1.3 Veestapel

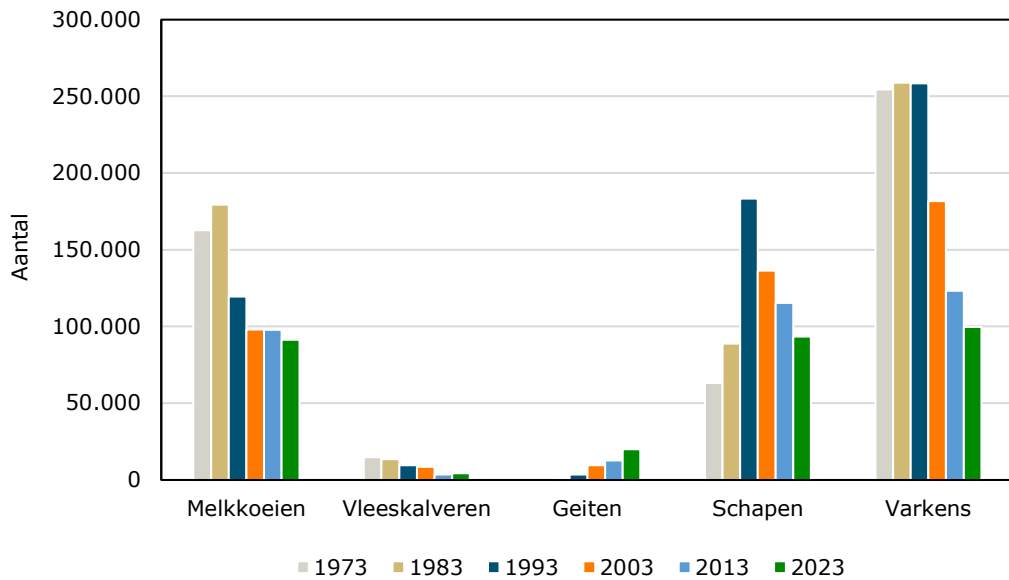
Figuur 1.6 toont de ontwikkeling van het aantal dieren in de provincie Zuid-Holland ten opzichte van het jaar 2000. Vrijwel alle diersoorten nemen in aantal af. Een uitzondering hierop zijn de geiten: dit aantal verviervoudigde bijna sinds 2000 door schaalvergroting op gespecialiseerde geitenbedrijven.

Figuur 1.6 Ontwikkeling van het aantal dieren in de provincie ten opzichte als index ten opzichte van het jaar 2000

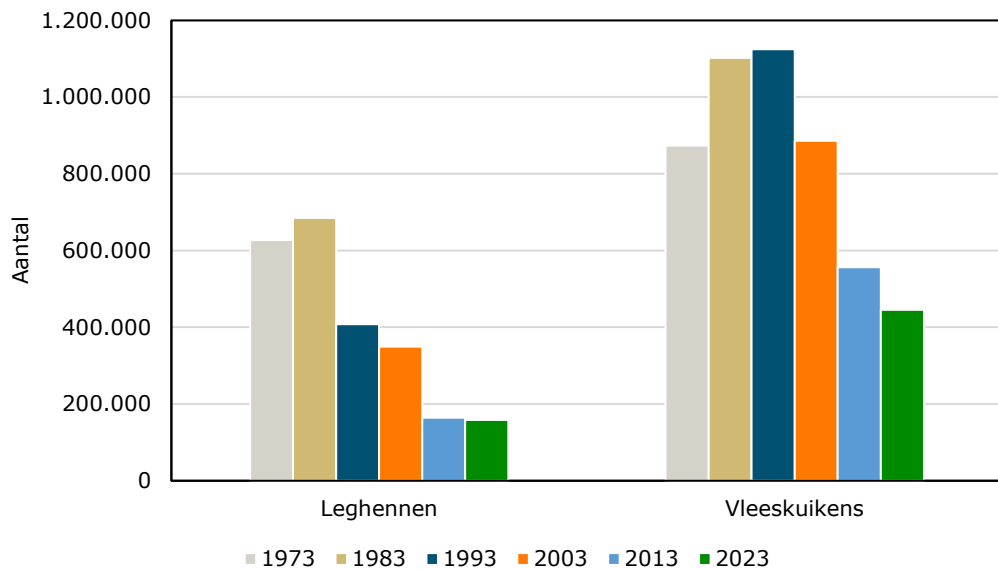
Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking Wageningen Economic Research.

In de provincie Zuid-Holland is het aantal melkkoeien met meer dan 70.000 afgenomen tussen 1973 en 2023 (figuur 1.7). Het aantal varkens (vlees- en fokvarkens) daalt van 255.000 naar 100.000, vooral doordat het aantal vleesvarkens is afgenomen sinds 1973. Het huidige aantal schapen en geiten is hoger dan in 1973, waarbij het aantal schapen wel daalt sinds 1993.

Figuur 1.7 Aantal dieren per diercategorie in de veehouderij, exclusief pluimveehouderij
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

In de provincie Zuid-Holland nam het aantal leghennen en vleeskuikens aanvankelijk toe, later is een dalende lijn ingezet. Het aantal vleeskuikens is ten opzichte van 1973 ongeveer gehalveerd, het aantal leghennen nam met 3/4 af.

Figuur 1.8 Aantal dieren per diercategorie in de pluimveehouderij
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

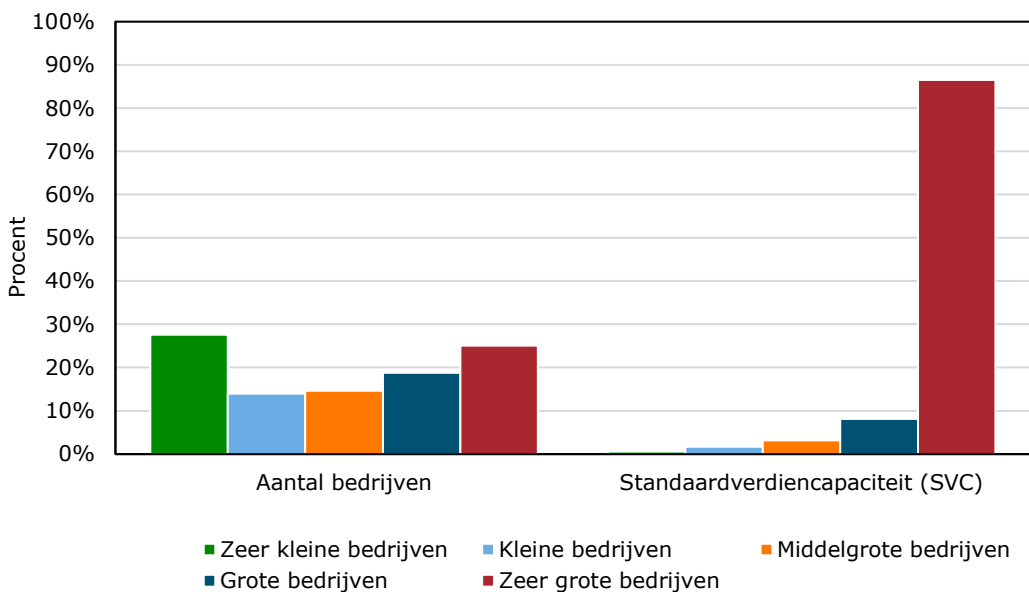
2 Bedrijfsomvang van land- en tuinbouwbedrijven

Deze paragraaf geeft inzicht in de bedrijfsomvang van land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland. Er wordt inzicht gegeven in de bedrijfsomvang in standaardverdiencapaciteit (SVC), areaal cultuurgrond per bedrijf en het aantal melkkoeien per bedrijf. De getoonde informatie is op basis van de landbouwtelling.

2.1 Standaardverdiencapaciteit

Een manier om de omvang van land- en tuinbouwbedrijven uit te drukken is de toegevoegde waarde in de SVC. De SVC is de vergoeding (in euro per bedrijf) voor de hoeveelheid arbeid en kapitaal die een bedrijf op basis van standaarden gemiddeld in een jaar investeert in de agrarische productie. Dit zegt dus iets over de omvang van het bedrijf. Er worden 5 grootteklassen gehanteerd: zeer kleine bedrijven (<€ 25.000 SVC), kleine bedrijven (€ 25.000-60.000), middelgrote bedrijven (€ 60.000-100.000), grote bedrijven (€ 100.000-250.000) en zeer grote bedrijven (>€ 250.000).

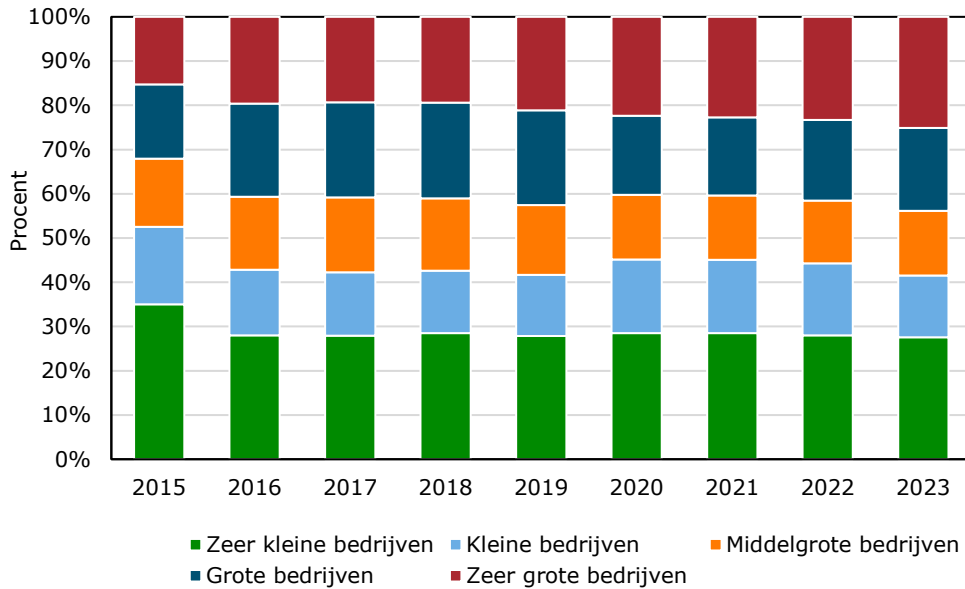
In 2023 is op basis van de SVC ruim 25% van de bedrijven in Zuid-Holland geclassificeerd als zeer klein (figuur 2.1). Het aandeel van deze bedrijven in het economisch belang was beperkt tot minder dan 1%. Het grootste aandeel (bijna 90%) van de toegevoegde waarde werd gerealiseerd op de 'zeer grote bedrijven'. Het aandeel zeer grote bedrijven ligt op ongeveer 25%.

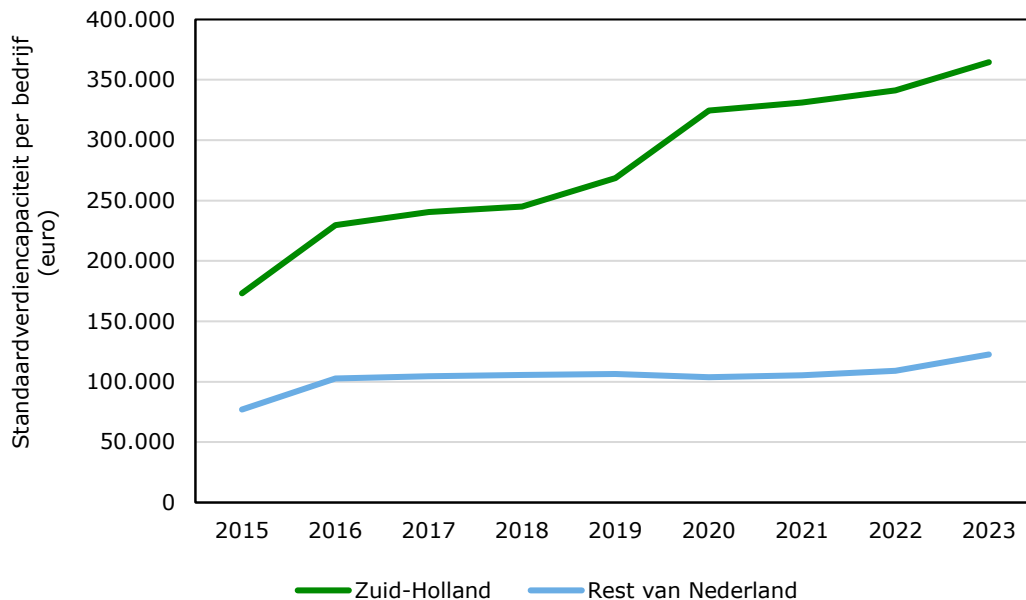
Figuur 2.1 Aandeel bedrijven en aandeel standaardverdiencapaciteit land- en tuinbouwbedrijven naar SVC-omvangsklasse in Zuid-Holland in 2023

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Figuur 2.2 laat zien dat in de periode 2015-2023 het aandeel zeer kleine bedrijven licht afneemt van bijna 35% in 2015 tot iets minder dan 28% in 2023. Het aandeel zeer grote bedrijven neemt in deze periode toe. Figuur 2.3 toont dat de gemiddelde omvang van de land- en tuinbouwbedrijven (gemeten in SVC) in Zuid-Holland hoger ligt dan in de rest van Nederland. In 2023 was de omvang in Zuid-Holland drie keer zo groot als in de rest van Nederland. In de loop der jaren is het verschil tussen de omvang in Zuid-Holland en de rest van Nederland groter geworden. Een deel van de verklaring zit in het verschil in het aandeel bedrijven per bedrijfstype. Het aandeel glastuinbouwbedrijven, die vaak een grote standaardverdiencapaciteit per bedrijf hebben, is hoog in de provincie Zuid-Holland.

Figuur 2.2 Aandeel land- en tuinbouwbedrijven naar SVC-omvangsklasse in Zuid-Holland
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

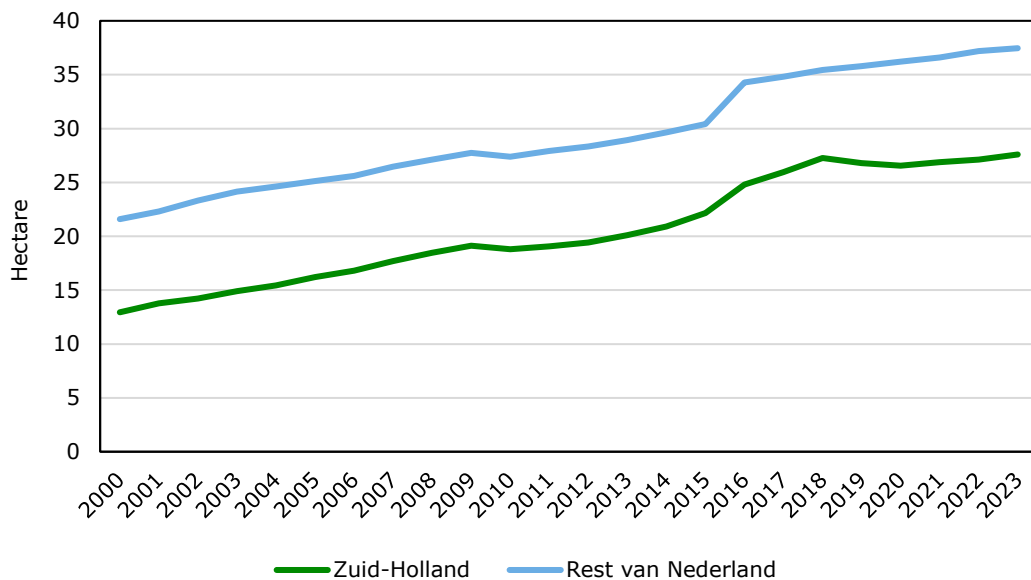

Figuur 2.3 Gemiddelde standaardverdiencapaciteit land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland en Rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

2.2 Areaal per bedrijf

De gemiddelde bedrijfsomvang gemeten in areaal cultuurgrond per bedrijf van land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland is lager dan in de rest van Nederland. In Zuid-Holland nam de gemiddelde omvang toe van 13 ha in 2000 naar 28 ha in 2023. In dezelfde periode nam de omvang in de rest van Nederland toe van 22 naar 37 ha (figuur 2.4).

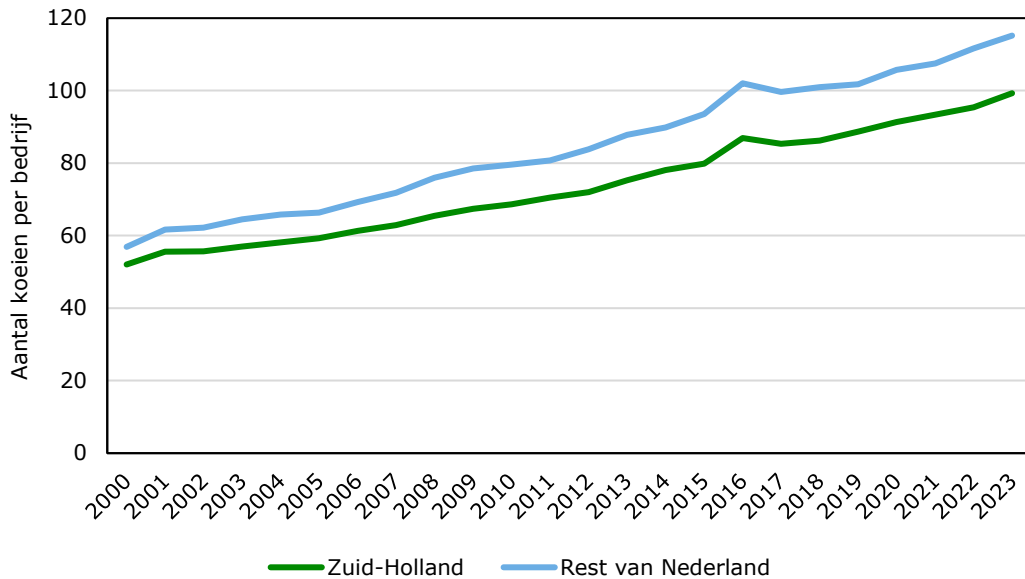

Figuur 2.4 Gemiddeld areaal cultuurgrond op land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland en de rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

2.3 Melkkoeien per bedrijf

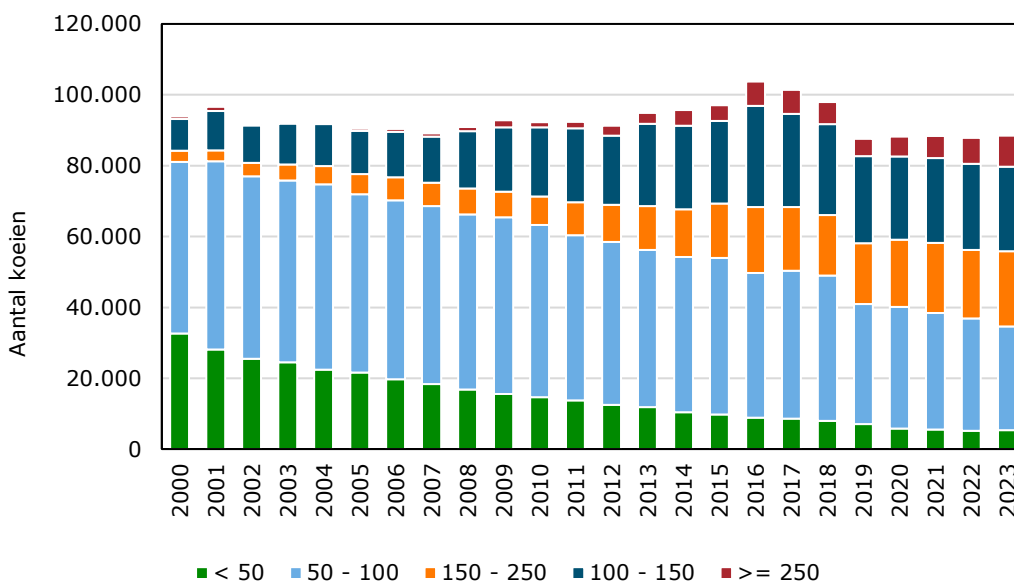
Figuur 2.5 laat de ontwikkeling van het gemiddelde aantal koeien per bedrijf zien. In Zuid-Holland neemt dit toe van 52 tot 99 melkkoeien per bedrijf over de periode 2000-2023. In de rest van Nederland steeg de gemiddelde bedrijfsomvang sterker van 57 naar 115 melkkoeien per bedrijf.

Figuur 2.5 Aantal melkkoeien per bedrijf op melkveebedrijven in de provincie Zuid-Holland en rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Het aantal koeien op bedrijven met minder dan 50 melkkoeien neemt af van bijna 33.000 in 2000 naar ruim 5.000 in het jaar 2023. In 2023 waren de meeste koeien te vinden op bedrijven met 50 tot 100 melkkoeien. Het aantal melkkoeien op bedrijven met 250 melkkoeien of meer stijgt tussen 2000 en 2023 van bijna 700 naar ruim 8.700 melkkoeien (figuur 2.6).

Figuur 2.6 Aantal melkkoeien op melkveebedrijven in de provincie Zuid-Holland naar aantal koeien per bedrijf

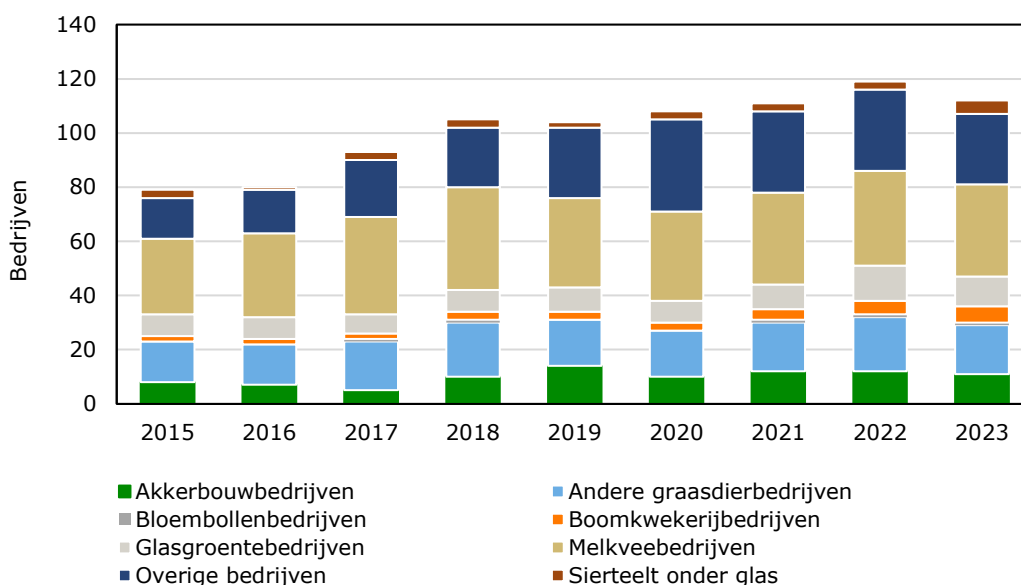
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

3 Biologische landbouw

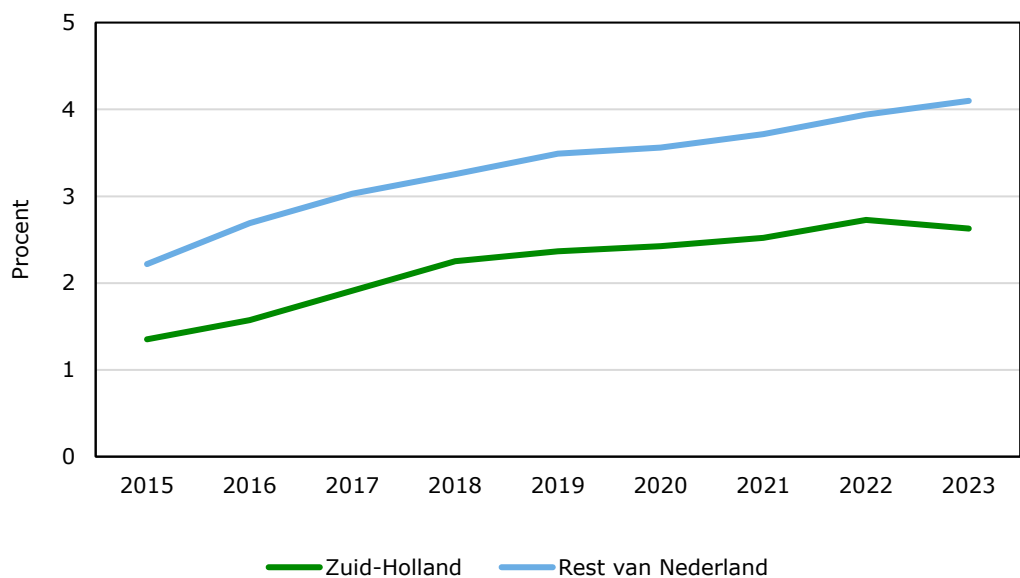
Deze paragraaf geeft inzicht in het aantal biologische bedrijven, biologisch areaal en aantal biologisch gehouden dieren.

3.1 Bedrijven

Het aantal biologische bedrijven in Zuid-Holland nam toe van 79 in 2015 naar 112 in 2023. Sinds het jaar 2019 is het aantal vrij stabiel. De meeste biologische bedrijven zijn melkveebedrijven en overige bedrijven (figuur 3.1). In Zuid-Holland was het aandeel biologische bedrijven in 2023 3%; dit aandeel is iets lager dan in de rest van Nederland (figuur 3.2).

Figuur 3.1 Aantal biologische land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland
Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking Wageningen Economic Research.

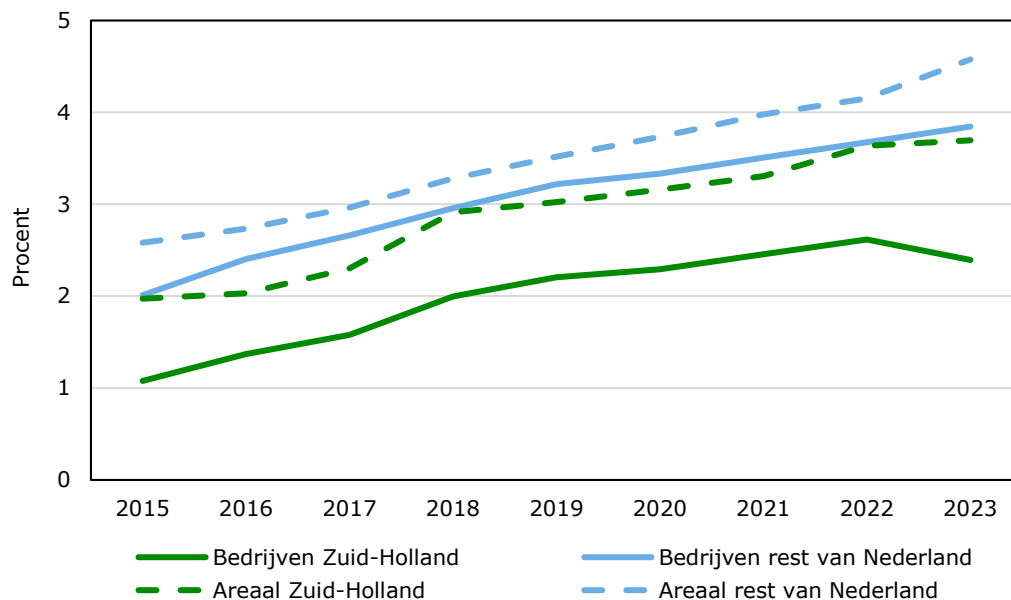

Figuur 3.2 Aandeel biologische land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland en de rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking Wageningen Economic Research.

3.2 Arealen

Het aandeel bedrijven met biologische gewassen in Zuid-Holland steeg in de periode 2015-2023 van 1,1 naar 2,4% (figuur 3.3). Ook in de rest van Nederland was een stijging te zien, waardoor het aandeel boven het aandeel van Zuid-Holland blijft. Ook het aandeel van biologische gewassen in het totale areaal ligt in Zuid-Holland lager. In 2023 was 3,7% van het areaal gewassen biologisch.

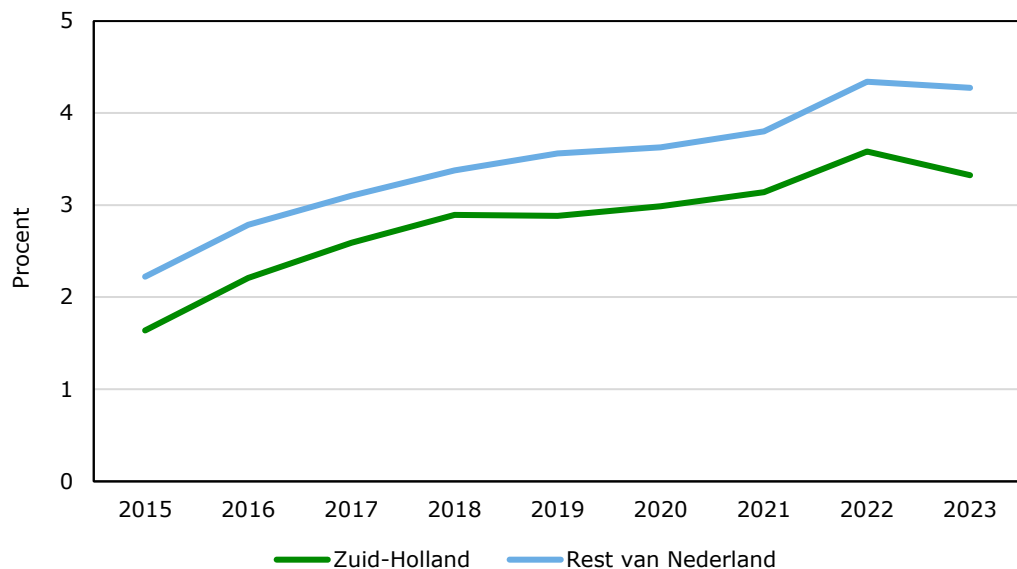

Figuur 3.3 Aandeel biologische land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland en de rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

3.3 Veestapel

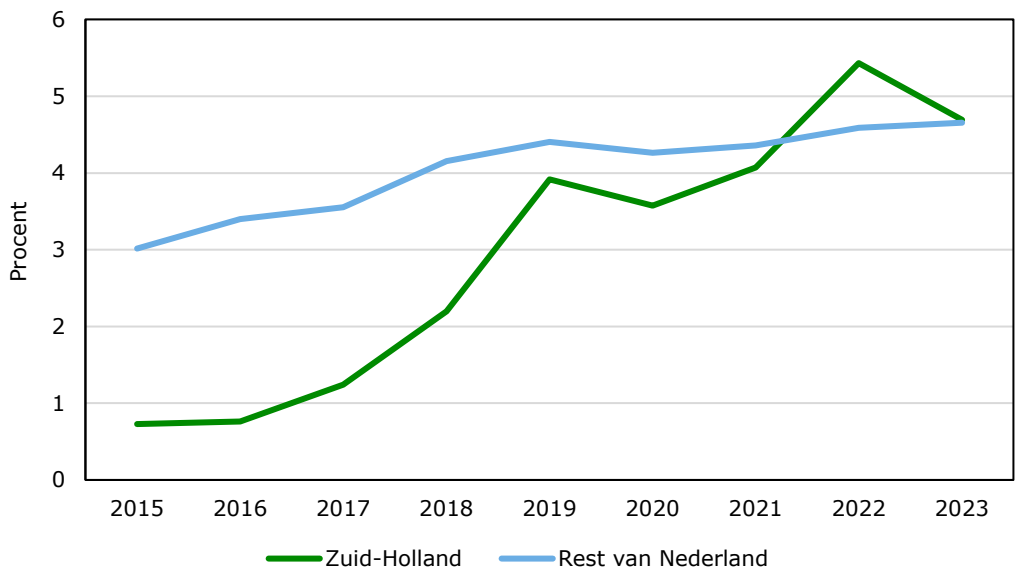
Het aandeel bedrijven met biologisch gehouden dieren ligt in de provincie Zuid-Holland onder dat van de rest van Nederland. Het aandeel bedrijven met biologisch gehouden dieren bedraagt in 2023 in de provincie Zuid-Holland 3,3%. Sinds 2015 is het aandeel bedrijven met biologisch gehouden dieren gestegen. In 2015 bedroeg het aandeel bedrijven met biologisch gehouden dieren in de provincie Zuid-Holland nog 1,6%. De ontwikkeling is vergelijkbaar met de rest van Nederland (figuur 3.4).

Figuur 3.4 Aandeel land- en tuinbouwbedrijven met biologisch gehouden dieren in de provincie Zuid-Holland en de rest van Nederland

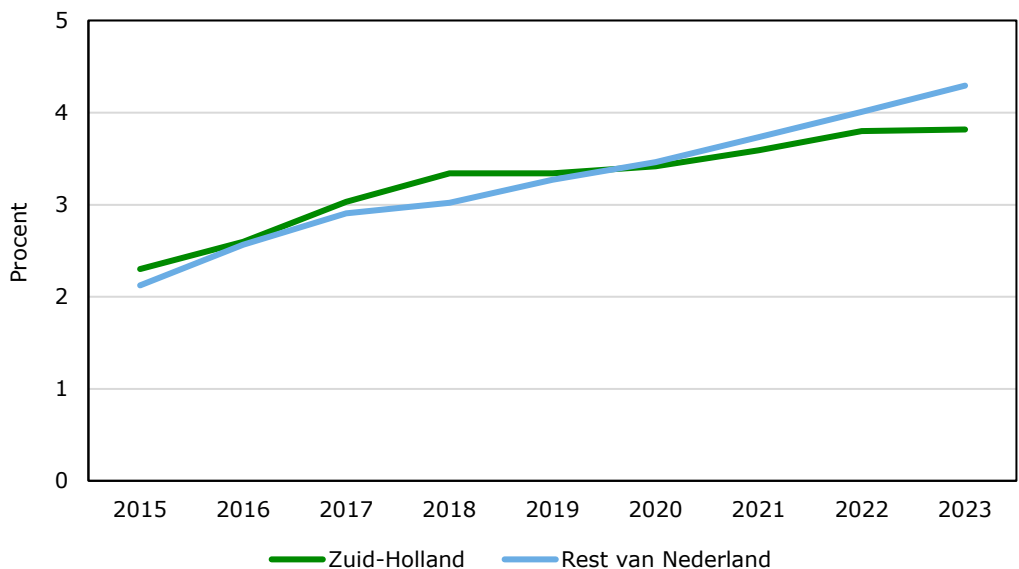
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Het aandeel biologisch gehouden dieren ligt in Zuid-Holland tot en met 2021 onder dat van de rest van Nederland. Het aandeel biologisch gehouden dieren bedraagt in 2023 in de provincie Zuid-Holland ongeveer 5%. In 2022 ligt het aandeel in Zuid-Holland hoger dan in de rest van Nederland, maar een jaar later weer ongeveer gelijk (figuur 3.5).

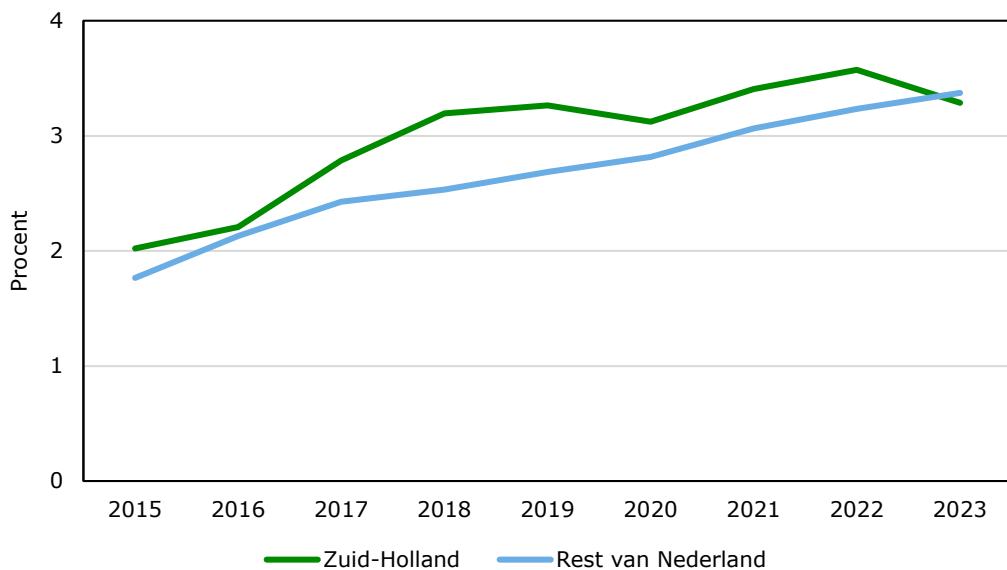
Figuur 3.5 Aandeel biologisch gehouden dieren in de provincie Zuid-Holland en de rest van Nederland
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Het aandeel biologische melkveebedrijven in Zuid-Holland is vrijwel gelijk aan het aandeel in de rest van Nederland. Het aandeel bedraagt in 2023 in de provincie Zuid-Holland 3,8% (figuur 3.6).

Figuur 3.6 Aandeel biologische melkveebedrijven in Zuid-Holland en de rest van Nederland
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Het aandeel biologisch gehouden melkkoeien op melkveebedrijven ligt in Zuid-Holland boven dat van de rest van Nederland tot en met 2022. Het aandeel bedraagt in 2023 in Zuid-Holland 3,3%, net iets lager dan in de rest van Nederland (figuur 3.7).

Figuur 3.7 Aandeel biologisch gehouden melkkoeien op melkveebedrijven in Zuid-Holland en de rest van Nederland

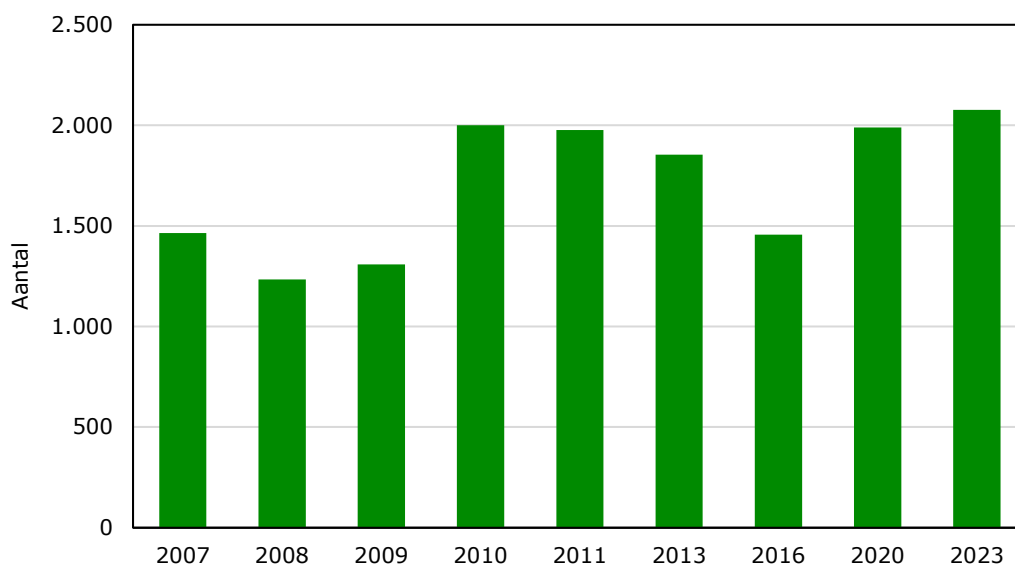
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

4 Multifunctionele landbouw

Deze paragraaf geeft inzicht in het aantal bedrijven met multifunctionele landbouw. Multifunctionele landbouw is een verzamelbegrip voor bedrijven die hun agrarische productie en omgeving combineren met het leveren van diensten aan de samenleving: zorglandbouw, boerderijeducatie, boerderijwinkels/korte ketens, agrarische kinderopvang, agrarisch natuurbeheer en agrotourisme. Bij al deze diensten gaat het om de relatie tussen de boerderij en burgers/consumenten. Multifunctionele landbouw is dus het (her)verbinden van de landbouw en de samenleving.

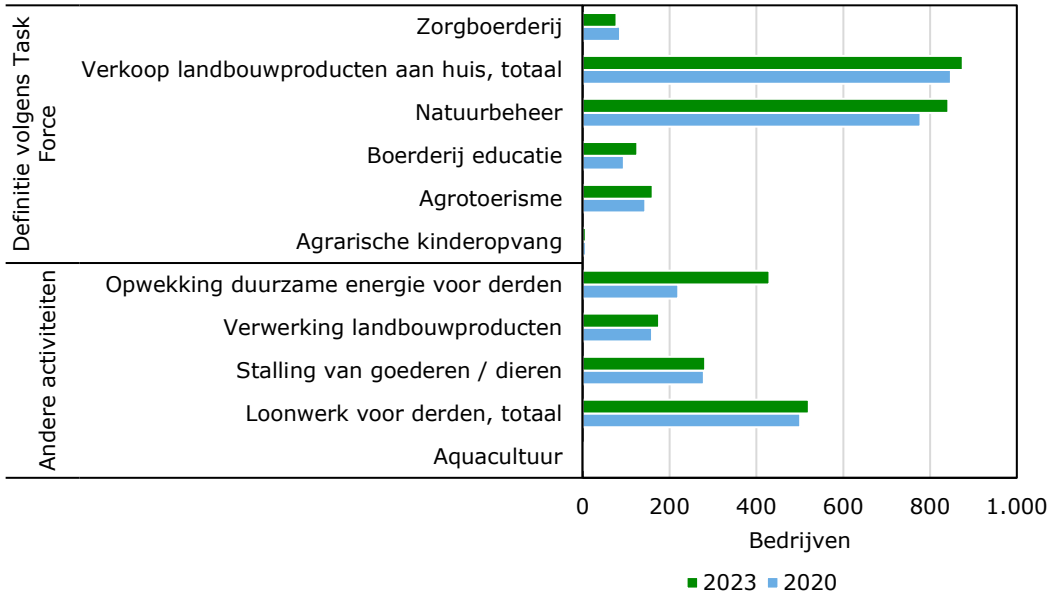
4.1 Bedrijven

In 2023 waren er in Zuid-Holland ruim 2.000 land- en tuinbouwbedrijven met minimaal 1 verbredingsactiviteit. De daling in 2016 wordt veroorzaakt door een veranderende vraagstelling in de Landbouwtelling op het gebied van recreatie, natuurbeheer en opwekking eigen energie (figuur 4.1).

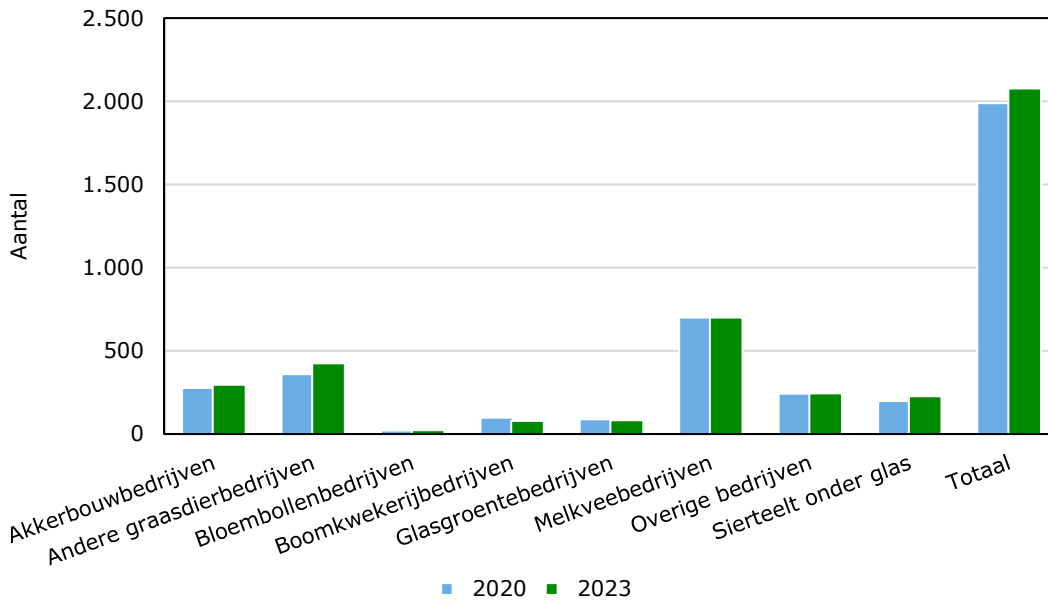
Figuur 4.1 Aantal Zuid-Hollandse land- en tuinbouwbedrijven met minimaal 1 verbredingsactiviteit
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Het grootste aantal bedrijven met een verbredingsactiviteit in de provincie Zuid-Holland komt voor bij verkoop van landbouwproducten aan huis (875 in 2023) en natuurbeheer (842) (figuur 4.2). Loonwerk voor derden en opwekking duurzame energie komen ook veel voor. De meest activiteiten zijn toegenomen in omvang sinds 2020.

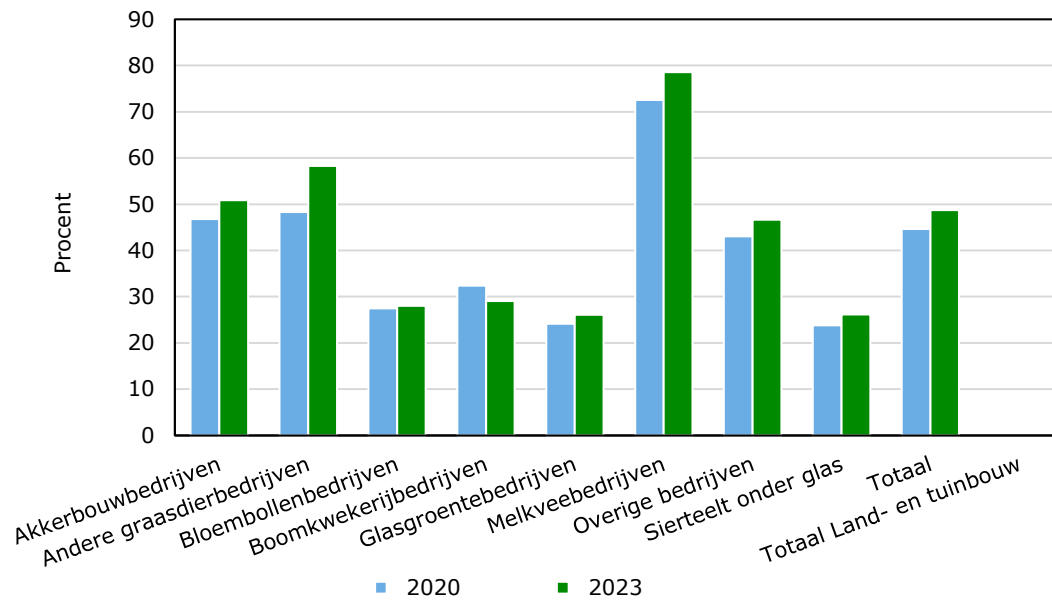
Figuur 4.2 Aantal Zuid-Hollandse land- en tuinbouwbedrijven naar type verbredingsactiviteit¹
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Bedrijven in de provincie Zuid-Holland met minimaal 1 verbredingsactiviteit zijn meestal melkveebedrijven. Gevolgd door andere graasdierbedrijven en akkerbouwbedrijven. Bij vrijwel alle typen is een toename van zowel het aantal als het aandeel bedrijven met een verbredingsactiviteit te zien (figuren 4.3 en 4.4).

Figuur 4.3 Aantal Zuid-Hollandse land- en tuinbouwbedrijven met minimaal 1 verbredingsactiviteit naar bedrijfstype
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

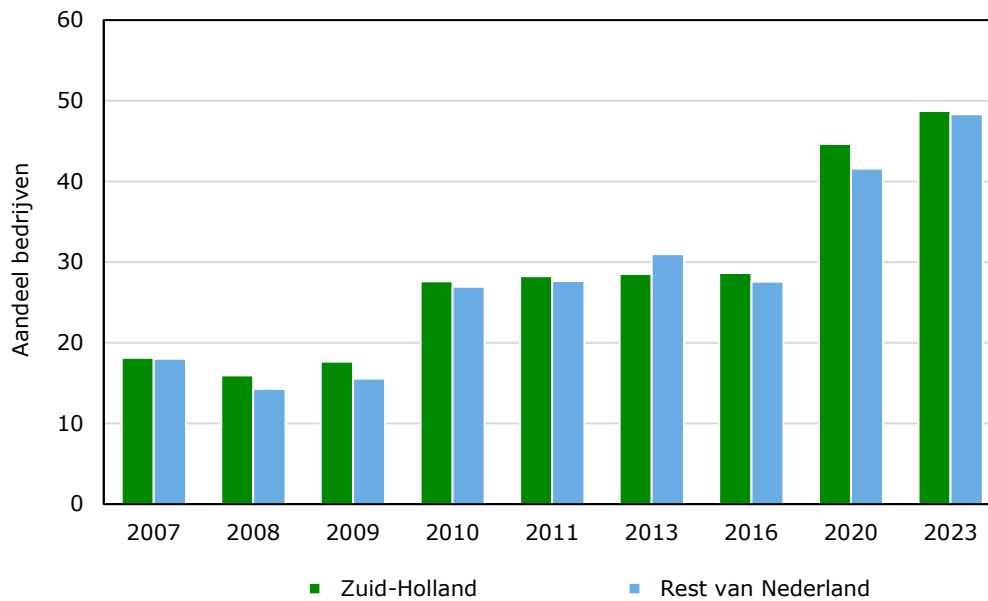
¹ De Taskforce Korte Keten sluit aan bij een EU Verordening uit 2013: een toeleveringsketen bestaande uit een beperkt aantal marktdeelnemers die streven naar samenwerking, plaatselijke economische ontwikkeling en nauwe geografische en sociale betrekkingen tussen producenten, verwerkers en consumenten. Venema et al. (2021), *Agrarische afzet via korte ketens 2021-067*.

Figuur 4.4 Aandeel Zuid-Hollandse land- en tuinbouwbedrijven met minimaal 1 verbredingsactiviteit naar bedrijfstype

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

In Zuid-Holland is het aandeel bedrijven met een verbredingsactiviteit in de meeste jaren licht hoger dan in de rest van Nederland (figuur 4.5).

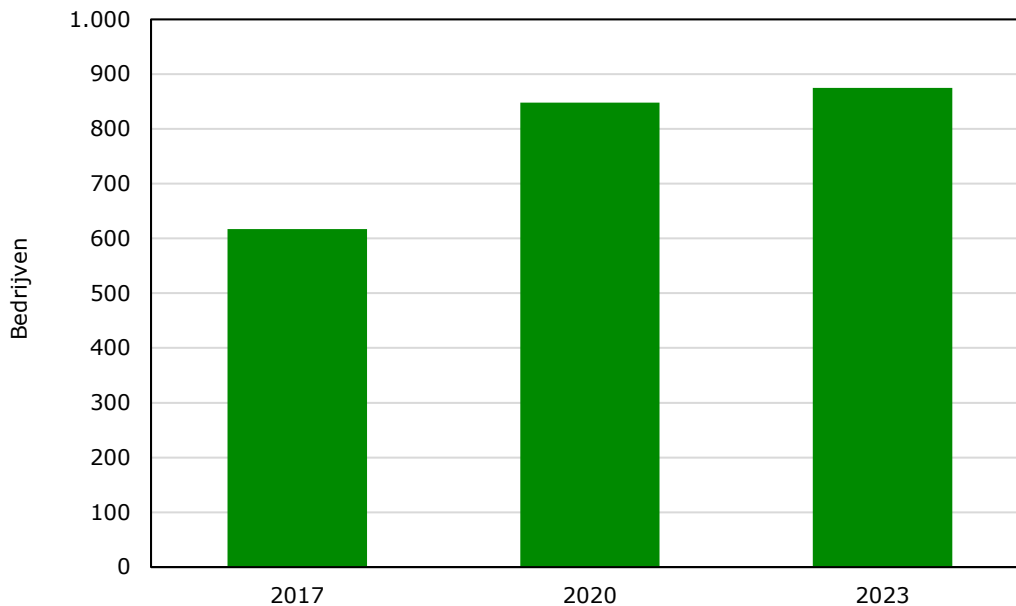

Figuur 4.5 Vergelijking aandeel land- en tuinbouwbedrijven met een verbredingsactiviteit tussen de provincie Zuid-Holland en de rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

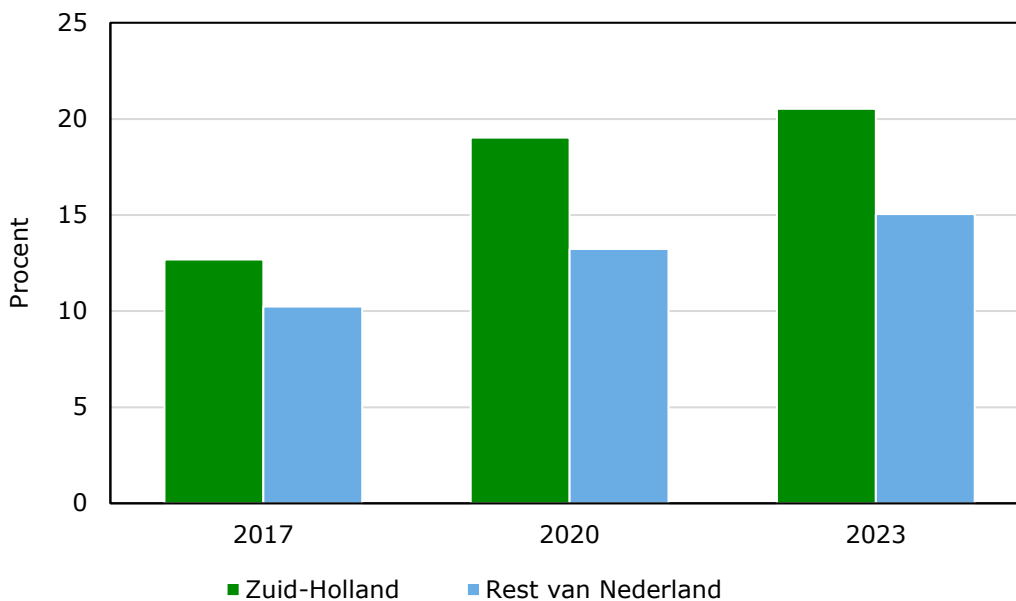
4.2 Korte keten

De korte keten is gedefinieerd als een toeleveringsketen waar de producten direct of via maximaal één tussenschakel van de producent aan de consument worden geleverd. Het aantal bedrijven in de provincie Zuid-Holland met korte keten is tussen 2017 en 2023 toegenomen van 617 naar 875. (figuur 4.6).

Figuur 4.6 Aantal Zuid-Hollandse land- en tuinbouwbedrijven met korte keten
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

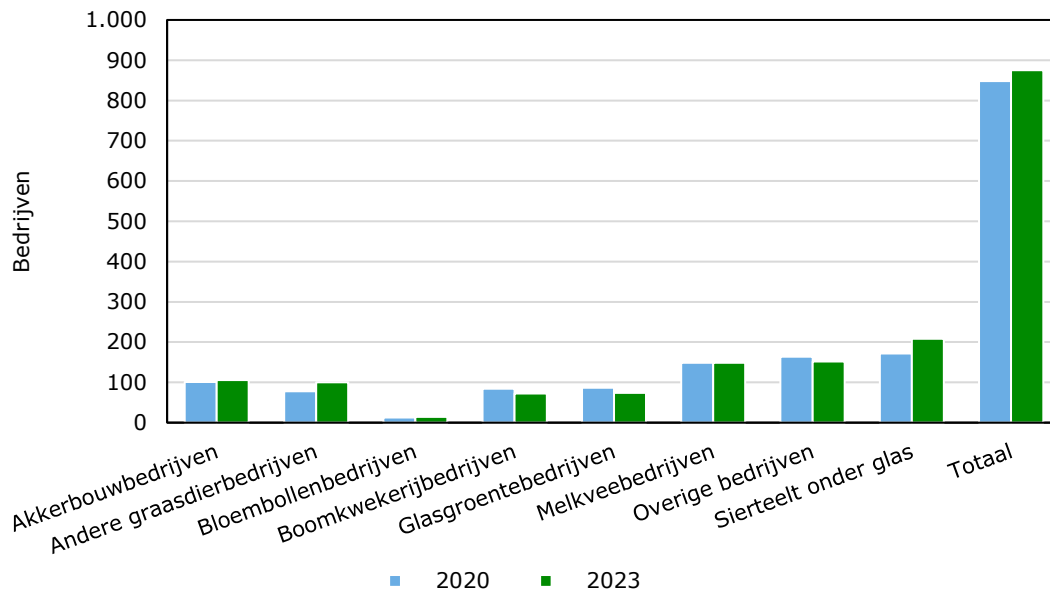
Net als bij het totaal aandeel bedrijven met multifunctionele landbouw ligt het aandeel bedrijven met korte ketens in de provincie Zuid-Holland hoger dan in de rest van Nederland. In Zuid-Holland heeft 21% van de bedrijven in 2023 een korte keten. In de rest van Nederland is dat 15% (figuur 4.7).

Figuur 4.7 Aandeel Zuid-Hollandse land- en tuinbouwbedrijven met korte keten en vergelijking met de rest van Nederland

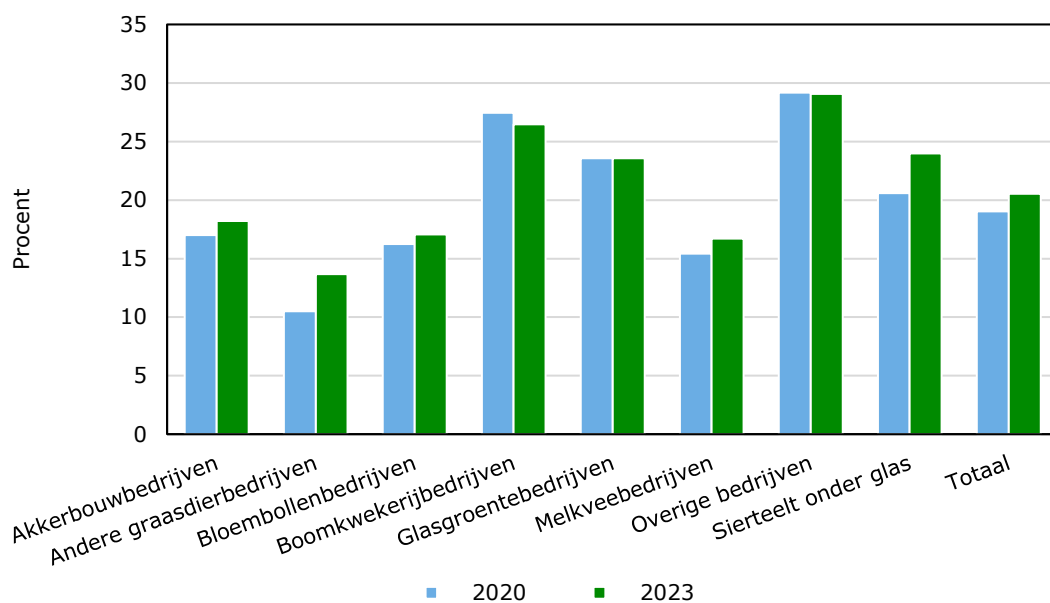
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Het aantal bedrijven met korte keten is het hoogst bij de sierteeltbedrijven onder glas gevolgd door de overige bedrijven en melkveebedrijven. In een aantal sectoren is het aantal bedrijven met korte keten stabiel of dalend; bij akkerbouwbedrijven, andere graasdierbedrijven en sierteelt onder glas is wel een toename tussen 2020 en 2023 (figuur 4.8 en figuur 4.9).

Figuur 4.8 Aantal land- en tuinbouwbedrijven met een korte keten in de provincie Zuid-Holland naar bedrijfstype

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Figuur 4.9 Aandeel land- en tuinbouwbedrijven met een korte keten in de provincie Zuid-Holland naar bedrijfstype

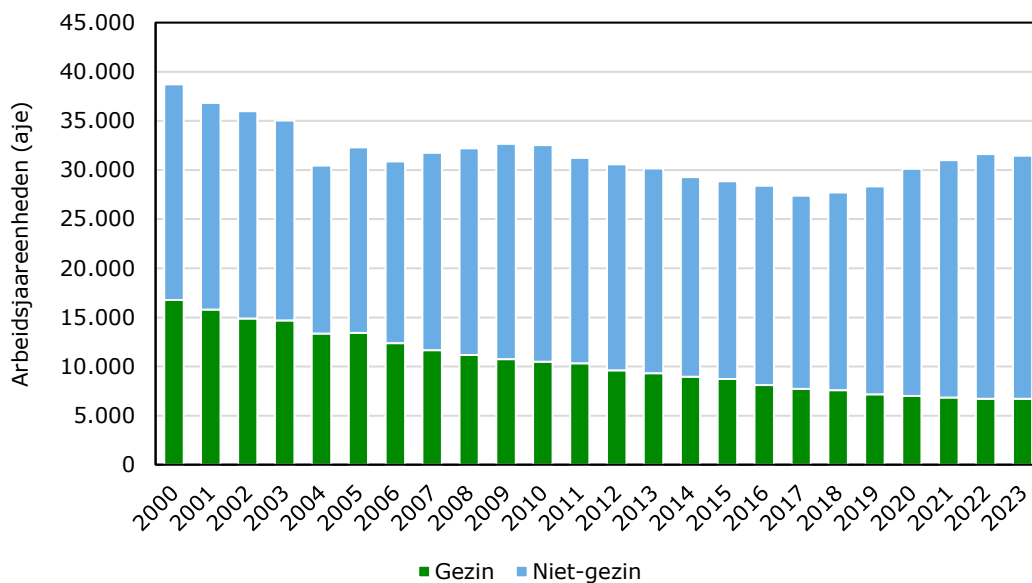
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

5 Arbeidsinzet

Deze paragraaf geeft inzicht in de arbeidsinzet op land- en tuinbouwbedrijven. De arbeidsinzet wordt uitgedrukt in arbeidsjaareenheden (aje). Dat is een maat voor de werkgelegenheid, uitgedrukt in voltijdbanen. Een arbeidskracht die 2.000 uur of meer werkt, wordt gezien als 1 aje. In dit kengetal is (een deel van de) flexibele arbeid opgenomen, het totaal aan flexibele arbeid is lastig vast te stellen omdat de inzet is beperkt tot piekperioden en er geen jaarrondbanen zijn. Een arbeidskracht die minder dan 2.000 uur werkt, wordt naar rato van het aantal uren dat hij/zij werkt, omgerekend naar arbeidsjaareenheden. Een belangrijk deel van de arbeid op agrarische bedrijven wordt geleverd door de ondernemers en hun gezinsleden. Dit betreft onbetaalde arbeid (ook bij ondernemingen met rechtspersoonlijkheid (bv) worden de uren die door de ondernemer zijn gemaakt, meegerekend als onbetaalde arbeid).

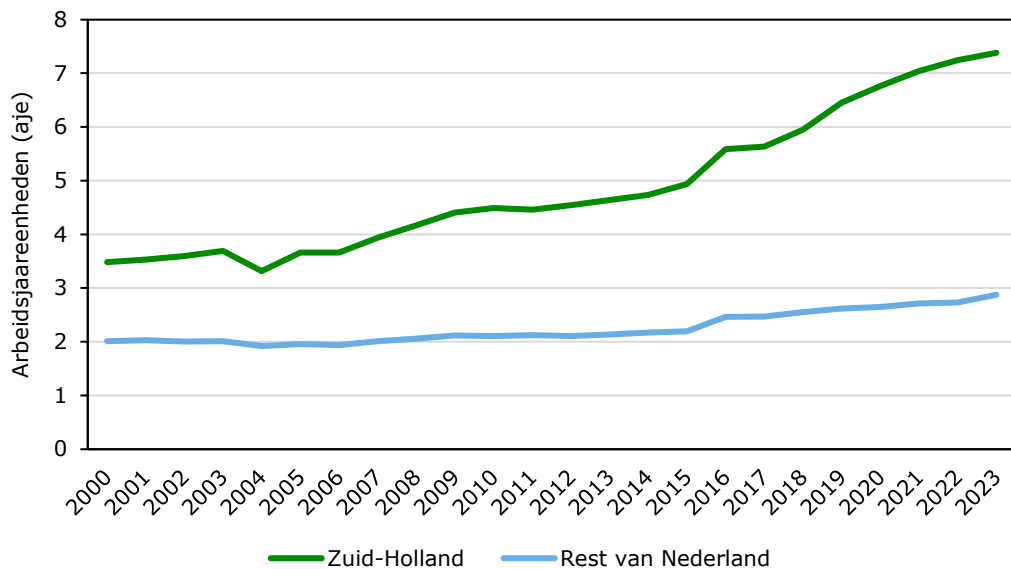
5.1 Land- en tuinbouw

Op de land- en tuinbouwbedrijven wordt een deel van de arbeid geleverd door de ondernemer(s) en de gezinsleden. In 2023 was dat 6.700 aje. De inzet van niet-gezinsleden bedroeg ruim 24.700 aje. Vooral op glastuinbouwbedrijven wordt veel gebruik gemaakt van vreemde arbeid (niet gezin). Door de toename van de bedrijfsomvang in de glastuinbouw wordt het belang en dus het aandeel van niet-gezinsarbeid groter. In 2000 werd 56% van de arbeid in Zuid-Holland geleverd door niet-gezinskrachten. In 2023 is dit opgelopen tot 79%. In 2000 lag de inzet ruim 7.000 aje hoger dan in 2023 (figuur 5.1).

Figuur 5.1 Arbeidsinzet op land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

De arbeidsinzet op land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland was in het jaar 2000 3,5 aje per bedrijf (figuur 5.2). De inzet nam toe tot 7,4 aje in 2023. In de rest van Nederland ligt de gemiddelde arbeidsinzet veel lager dan in Zuid-Holland (2,9 aje in 2023). Het verschil nam in de loop der jaren toe. De benodigde arbeid per bedrijf neemt enerzijds toe door de groei van de bedrijfsomvang en daalt anderzijds door toename van de arbeidsproductiviteit. In 2016 vond een sprong plaats door een verandering in de registratie van bedrijven, waardoor een groot aantal zeer kleine bedrijven met weinig arbeidskrachten wegviel.

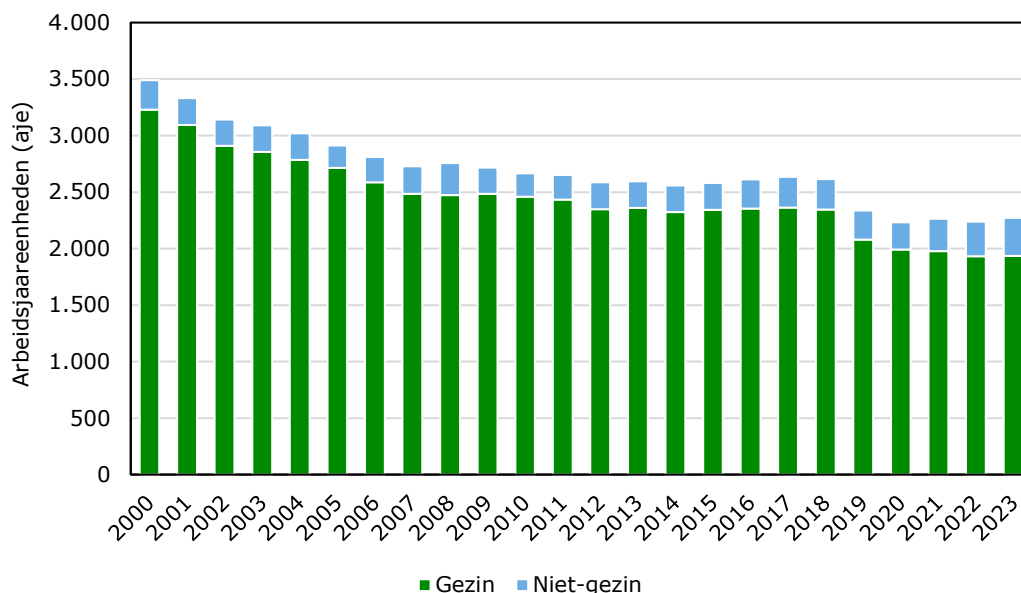

Figuur 5.2 Gemiddelde arbeidsinzet per bedrijf op land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland en rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

5.2 Melkveehouderij

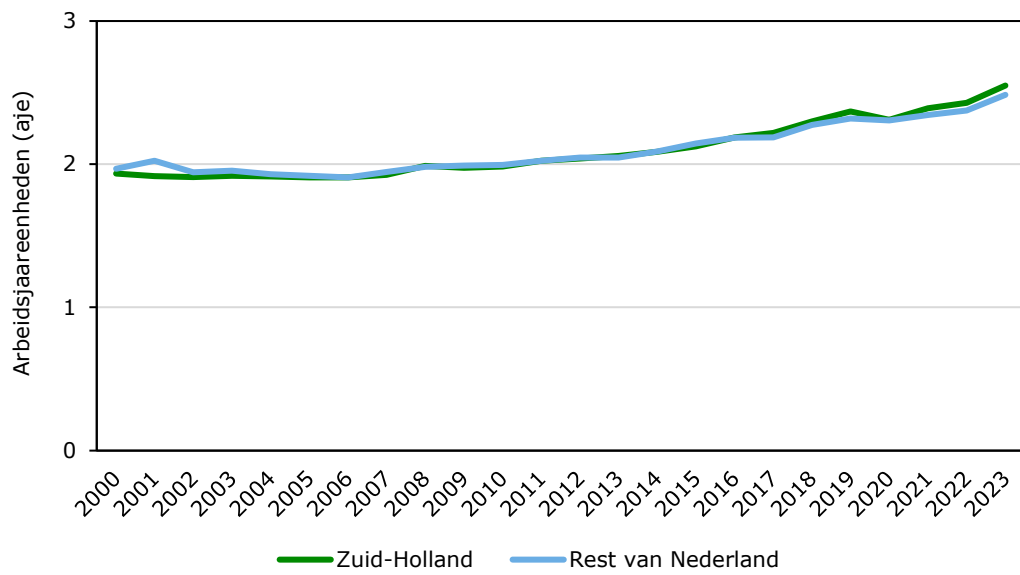
In tegenstelling tot op glastuinbouwbedrijven, wordt op melkveebedrijven het overgrote deel van de arbeidsinzet geleverd door de gezinsleden, bijna 2.000 aje in 2023 tegenover bijna 340 door niet-gezinsleden (figuur 5.3). De belangrijkste sector qua aantal bedrijven in provincie Zuid-Holland is de melkveehouderij.

Figuur 5.3 Arbeidsinzet op melkveebedrijven in de provincie Zuid-Holland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

De ontwikkeling van het aantal aje per melkveebedrijf in Zuid-Holland en de rest van Nederland is vergelijkbaar (figuur 5.4). De arbeidsinzet nam toe van iets minder dan 2 aje per bedrijf naar 2,5 in de periode 2000-2023.

Figuur 5.4 Gemiddelde arbeidsinzet per bedrijf op melkveebedrijven in de provincie Zuid-Holland en rest van Nederland

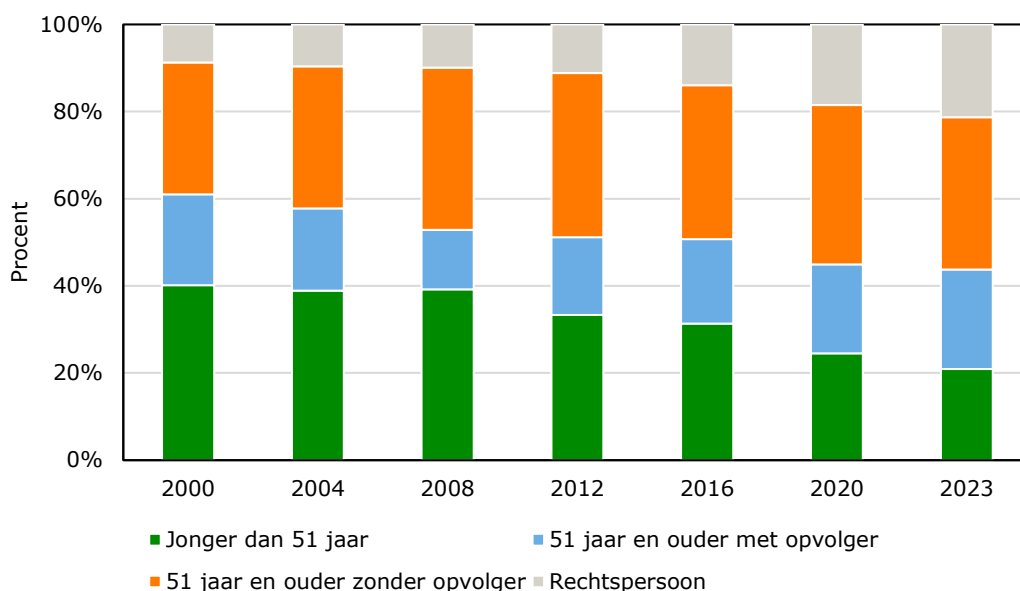
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

6 Leeftijd en opvolging

Deze paragraaf geeft inzicht in de opvolgsituatie op land- en tuinbouwbedrijven. De opvolgingssituatie per bedrijf wordt om de vier jaar uitgevraagd in de CBS-Landbouwtelling, als onderdeel van de Gecombineerde Opgave. Bij de persoonlijke ondernemingen (dus niet bij de rechtspersonen) met een bedrijfshoofd van 51 jaar of ouder, wordt gevraagd of er een opvolger aanwezig is. De vraag wordt ook met 'ja' beantwoord als de opvolger al als bedrijfshoofd in het bedrijf deelneemt. Bij deze indicator wordt ook inzicht gegeven in het aantal bedrijven met een bedrijfshoofd dat jonger is dan 51 jaar en in bedrijven dat als rechtspersoon te boek staat.

6.1 Land- en tuinbouw

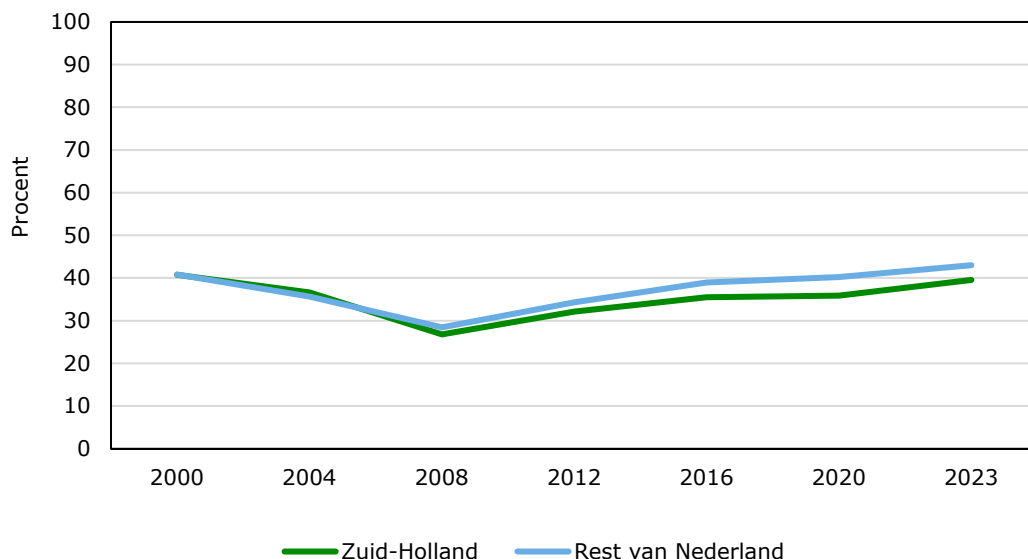
Het aandeel bedrijven met een ondernemer jonger dan 51 jaar neemt af tot 21% in 2023. Op 35% van de bedrijven is de ondernemer ouder dan 51 jaar zonder opvolger. In het jaar 2000 was dit nog 30% (figuur 6.1).

Figuur 6.1 Opvolgsituatie van land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

In figuur 6.2 wordt het aandeel bedrijven getoond met een ondernemer van 51 jaar of ouder die hebben aangegeven een opvolger te hebben ten opzichte van alle bedrijven met een ondernemer van 51 jaar of ouder. Het aandeel bedrijven met een ondernemer van 51 jaar en ouder met opvolger is na een daling tussen 2000 en 2008 in de periode daarna weer toegenomen en bedraagt in 2023 40%. Het ligt hiermee 3 procentpunten lager dan in de rest van Nederland.

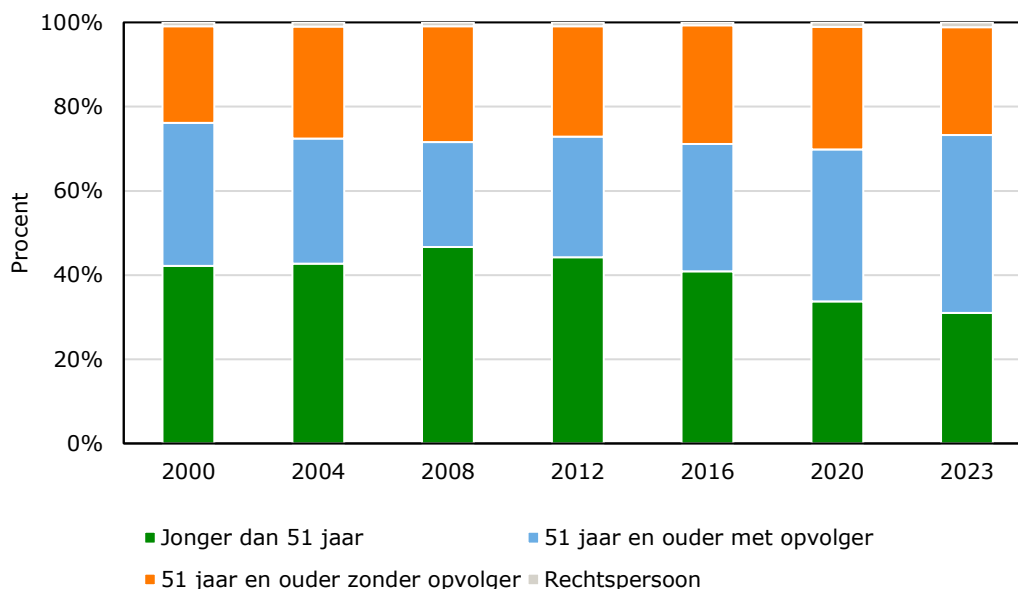

Figuur 6.2 Aandeel land- en tuinbouwbedrijven met een ondernemer van 51 jaar en ouder met opvolger in de provincie Zuid-Holland en de rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research

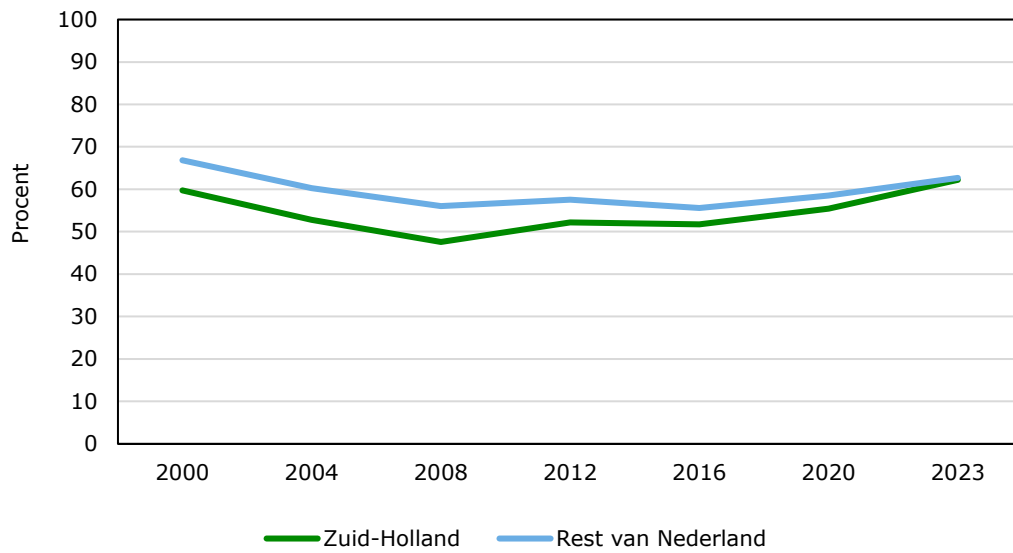
6.2 Melkveehouderij

Het aandeel melkveebedrijven met opvolger bedraagt in 2023 ruim 40%, dit is hoger dan in 2000. Het ligt hiermee ongeveer 10 procentpunten hoger dan gemiddeld voor de Zuid-Hollandse land- en tuinbouwbedrijven (figuur 6.3). Het aandeel bedrijven met een ondernemer van 51 jaar of ouder zonder opvolger is bij alle melkveebedrijven 26% in 2023. Van de ondernemers van 51 jaar of ouder heeft 62% een opvolger in 2023 (figuur 6.4).

Figuur 6.3 Opvolgsituatie van melkveebedrijven in de provincie Zuid-Holland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Figuur 6.4 Aandeel melkveebedrijven met een ondernemer van 51 jaar en ouder met opvolger in de provincie Zuid-Holland en de rest van Nederland

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

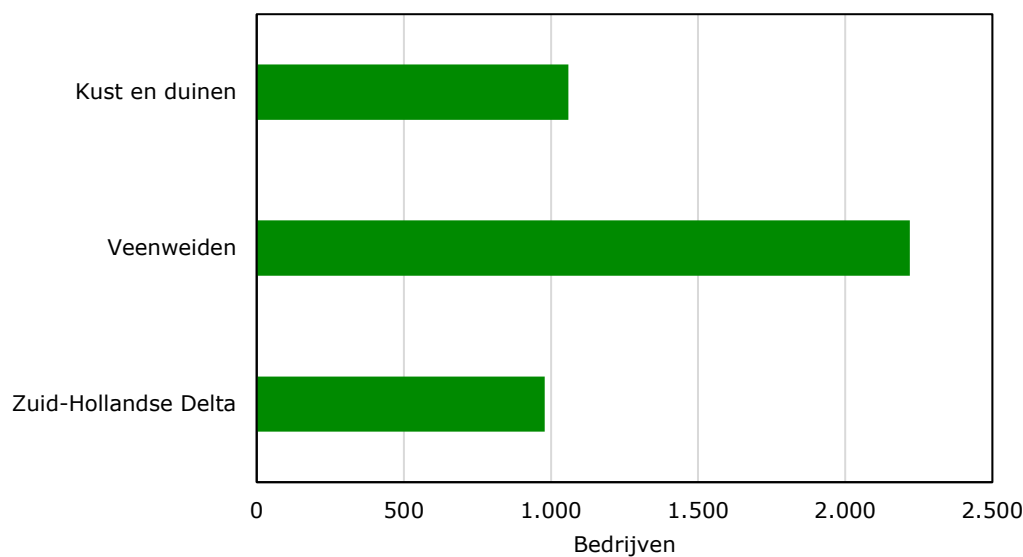
7 Landbouwstructuur naar PPLG-gebied

Deze paragraaf geeft inzicht in het aantal bedrijven, areaal en dieren naar PPLG-gebied. In het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG) brengt de provincie de belangen van natuur, water, stikstof en klimaat als randvoorwaarde voor een vitaal platteland in de provincie samen. Het landelijk gebied kan binnen die randvoorwaarden ontwikkelen tot een aantrekkelijk gebied om te wonen, werken, landbouw te bedrijven en te recreëren. Het landschap in Zuid-Holland is verschillend en daarom zijn er in het ZH-PLG 3 kerngebieden aangewezen:

- Veenweiden
- Kust en duinen
- Zuid-Hollandse Delta

7.1 Bedrijven

De meeste bedrijven in de provincie Zuid-Holland liggen in het PPLG-gebied Veenweiden. In 2023 zijn daar ruim 2.200 bedrijven gevestigd (figuur 7.1). De gebieden Kust en duinen en Zuid-Hollandse Delta tellen rond de 1.000 bedrijven.

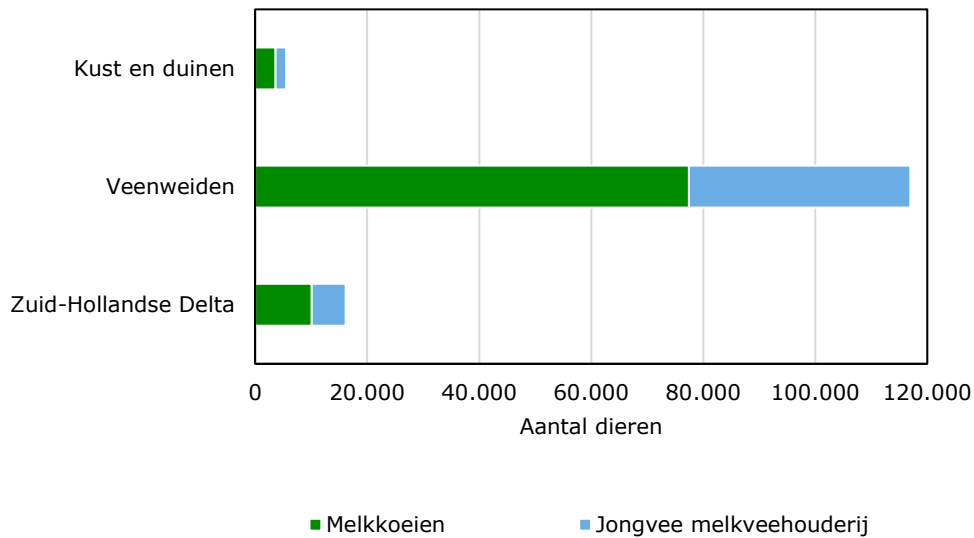

Figuur 7.1 Aantal land- en tuinbouwbedrijven naar PPLG-gebied, 2023

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

7.2 Veestapel en veebezetting

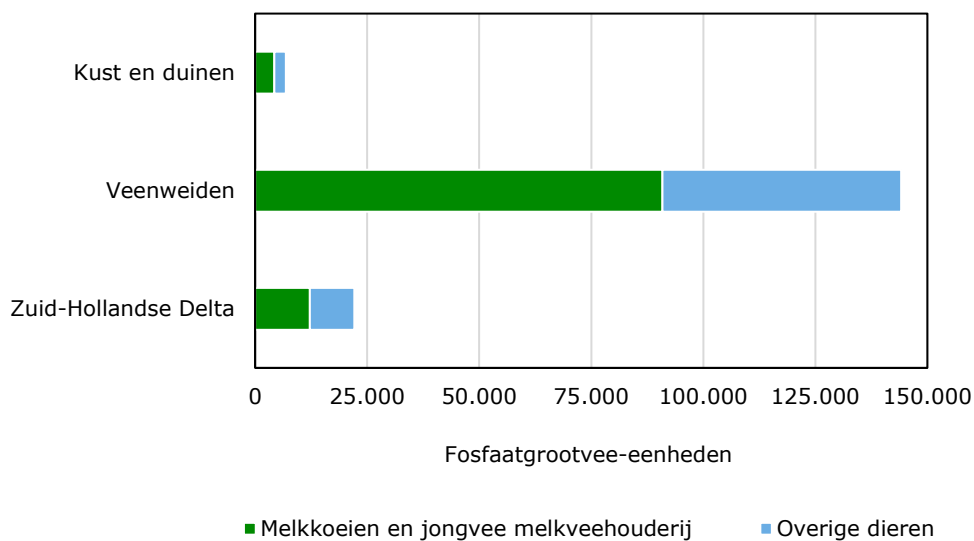
In figuur 7.2 is het aantal dieren in de melkveehouderij getoond waarbij er onderscheid is gemaakt tussen melkkoeien en jongvee voor de melkveehouderij. In het gebied Veenweiden staat veruit het meeste rundvee (85% van het totale aantal melkkoeien van de provincie). Inclusief jongvee voor de melkveehouderij bedraagt het aantal dieren daar ruim 116.000. In de 2 andere gebieden is het totale aantal dieren bijna 22.000.

Figuur 7.2 Aantal dieren in de melkveehouderij naar PPLG-gebied, 2023

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

In figuur 7.3 is het aantal fosfaatgrootvee-eenheden (gve) getoond voor het jaar 2023 naar PPLG gebied. Het aantal gve op een bedrijf is de optelsom van het gemiddeld aanwezige aantal landbouwdieren per jaar omgerekend naar de fosfaatproductie van één melkkoe. Basis voor de omrekeningen zijn de fosfaatproductienormen van het Mineralenaangiftesysteem (MINAS) uit 2001. Zo telt een kalf voor 0,22 gve mee in het totaal, jongvee in de leeftijd van 1-2 jaar voor 0,44 gve en een vleesvarken voor 0,18 gve.

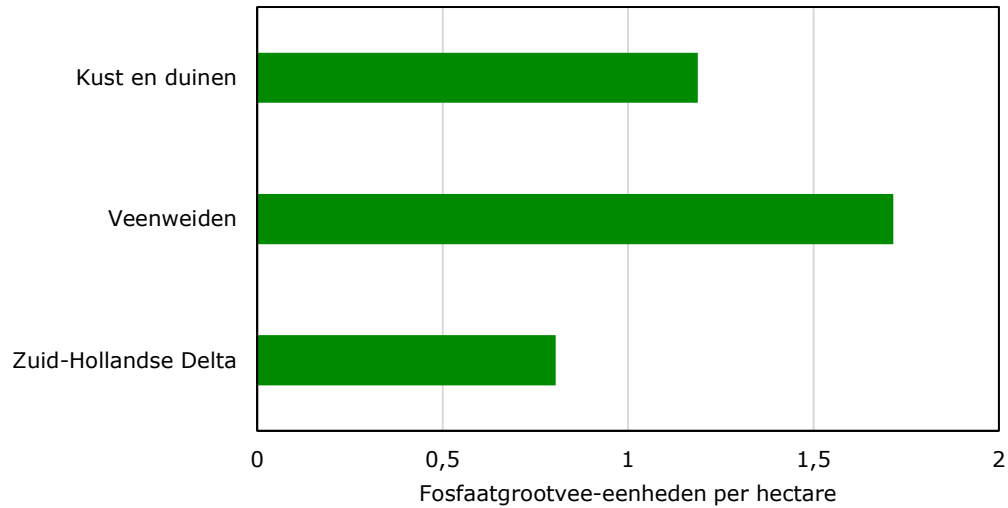

Figuur 7.3 Aantal fosfaatgrootvee-eenheden naar PPLG-gebied, 2023

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Het grootste gedeelte van de gve's zijn afkomstig van de melkveehouderij. In 2023 bedraagt dit aandeel voor de provincie Zuid-Holland ruim 60%. In de Zuid-Hollandse Delta ligt het aandeel op ruim 50%; in beide andere gebieden is het ruim 60%.

De veebezetting gemeten in fosfaatgrootvee-eenheden per hectare van bedrijven met vee is in de PPLG gebieden Kust en duinen en Veenweiden hoger dan 1. In de Zuid-Hollandse Delta is de veebezetting per hectare lager.

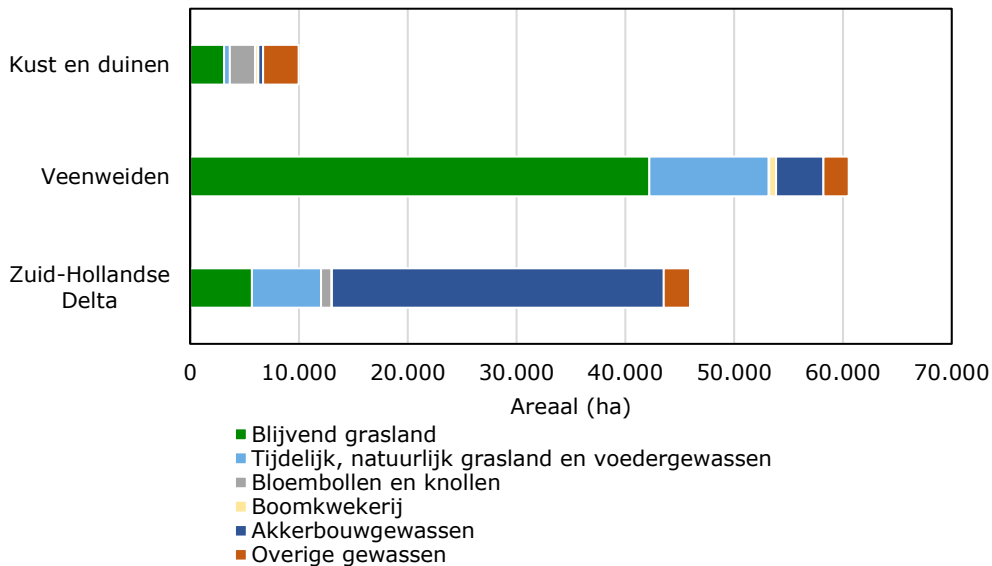

Figuur 7.4 Fosfaatgrootvee-eenheden per hectare naar PPLG-gebied, 2023
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

7.3 Arealen

De meeste cultuurgrond ligt in de regio Veenweiden (ruim 60.000 ha). De Zuid-Hollandse Delta bestrijkt een oppervlakte van ruim 45.000 ha land- en tuinbouw.

In de regio Veenweiden zijn grasland en voedergewassen (bijvoorbeeld snijmais, luzerne en voederbieten) de belangrijkste gewasgroepen (figuur 7.6). Het betreft voornamelijk blijvend grasland. In de Zuid-Hollandse Delta zijn de akkerbouwgewassen veruit het omvangrijkst. In Kust en duinen zijn blijvend grasland, bloembollen en knollen en overige gewassen de grootste gewasgroepen.

Figuur 7.5 Aandeel cultuurgrond naar gewasgroep en PPLG-gebied, 2023
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

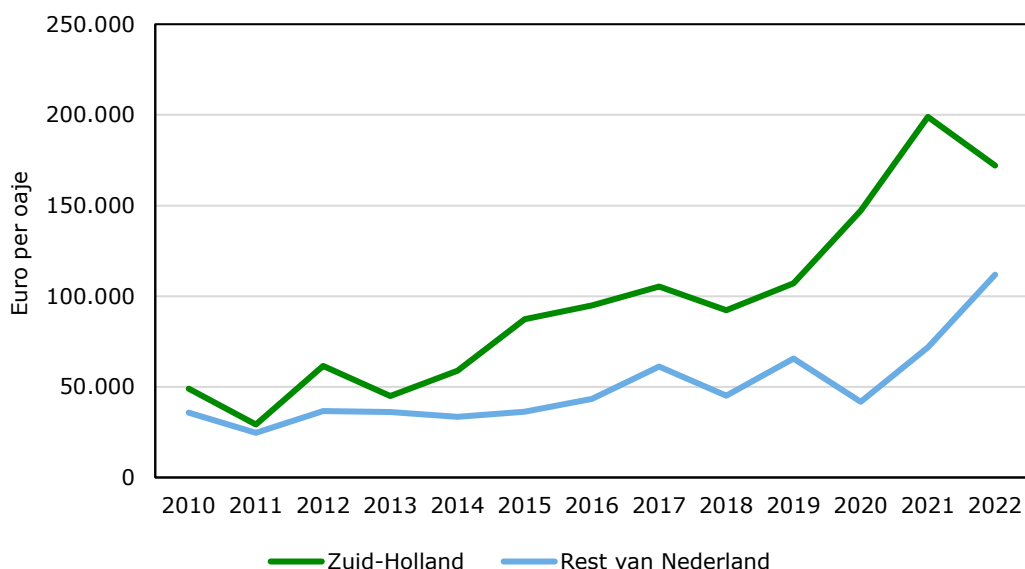
8 Economie van het bedrijf

Deze paragraaf geeft inzicht in het inkomen, de solvabiliteit en de moderniteit van land- en tuinbouwbedrijven op basis van het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research.

8.1 Inkomen

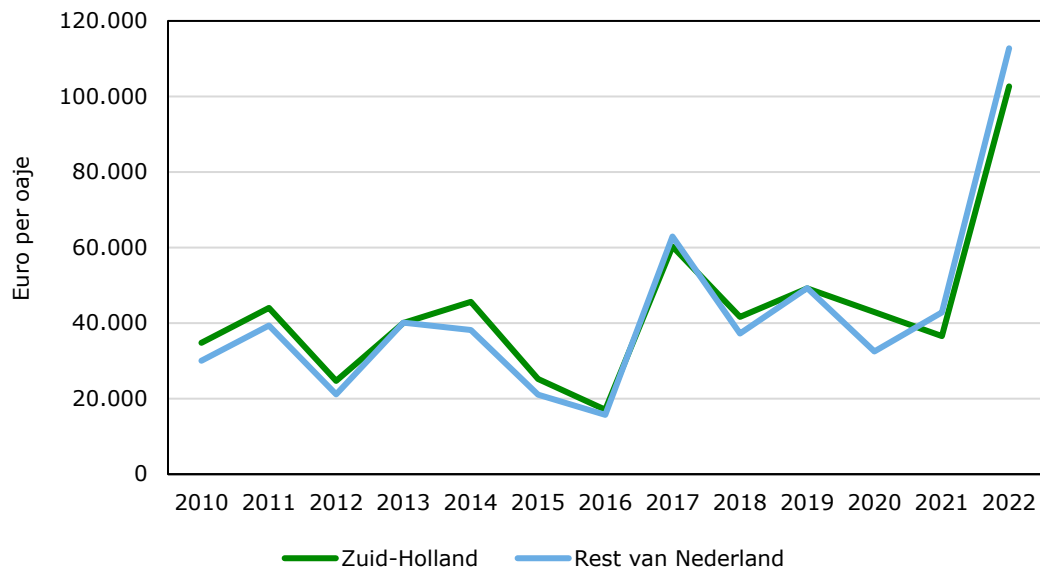
Het inkomen uit bedrijf is de vergoeding die de ondernemers en hun huishoudens realiseren voor de inzet van eigen arbeid en kapitaal in het bedrijf. Het inkomen wordt berekend door de totale opbrengsten van het bedrijf te verminderen met de betaalde kosten en afschrijvingen en te vermeerderen met het saldo van buitengewone baten en lasten. Het kengetal wordt meestal uitgedrukt in euro's per onbetaalde arbeidsjaareenheid (oaje). Daarmee wordt het gekoppeld aan de hoeveelheid ingezette arbeid en is het beter over bedrijven heen te vergelijken. Centraal staat het gemiddelde resultaat van een groep bedrijven. Ook de spreiding wordt in beeld gebracht omdat de resultaten sterk verschillen tussen de bedrijven. De spreiding wordt aangegeven met behulp van de 20%- en de 80%-waarneming. Zestig procent van alle bedrijven heeft een inkomen dat tussen die twee grenslijnen ligt.

Het inkomen uit bedrijf per oaje ligt in Zuid-Holland in alle jaren over de periode 2010/2022 hoger dan in de rest van Nederland (figuur 8.1). Dit komt doordat er in Zuid-Holland relatief veel glastuinbouwbedrijven zijn in vergelijking met rest van Nederland. Op glastuinbouwbedrijven liggen de inkomens gemiddeld hoger dan bij diverse andere sectoren. Het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf verdiende in 2022 een inkomen van ruim 170 duizend euro per oaje, dit is beduidend meer dan de bijna 112 duizend euro in de rest van Nederland. Het inkomen op melkveebedrijven in Zuid-Holland ligt dicht tegen het niveau aan van de rest van Nederland (figuur 8.2).

Figuur 8.1 Gemiddelde inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid op land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland en de rest van Nederland

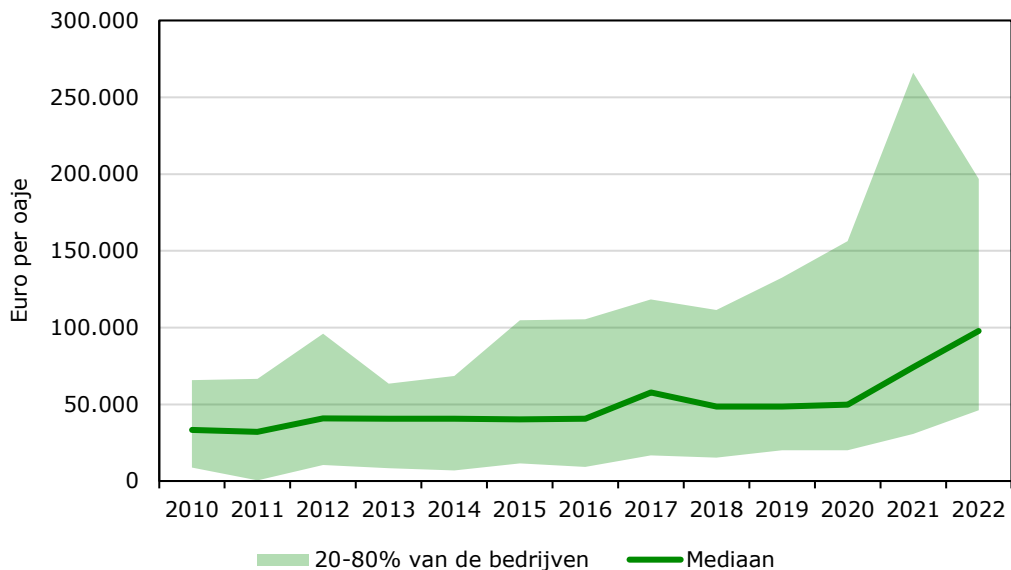
Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

Figuur 8.2 Gemiddelde inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid op melkveebedrijven in Zuid-Holland en de rest van Nederland

Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

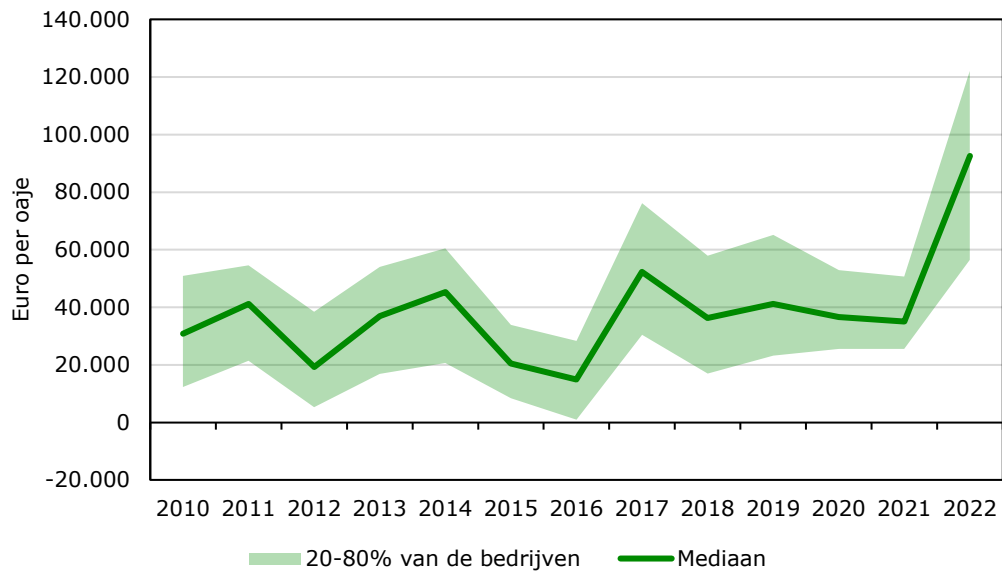
Tussen en ook binnen bedrijfstypen in de land- en tuinbouw zijn de verschillen in inkomen ieder jaar groot. In 2022 was het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje op land- en tuinbouwbedrijven voor 20% van de bedrijven lager dan 46.100 euro. Eén op de vijf bedrijven had in datzelfde jaar een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje van 196.800 euro of hoger (figuur 8.3).

Figuur 8.3 Spreiding in inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid op land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland

Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

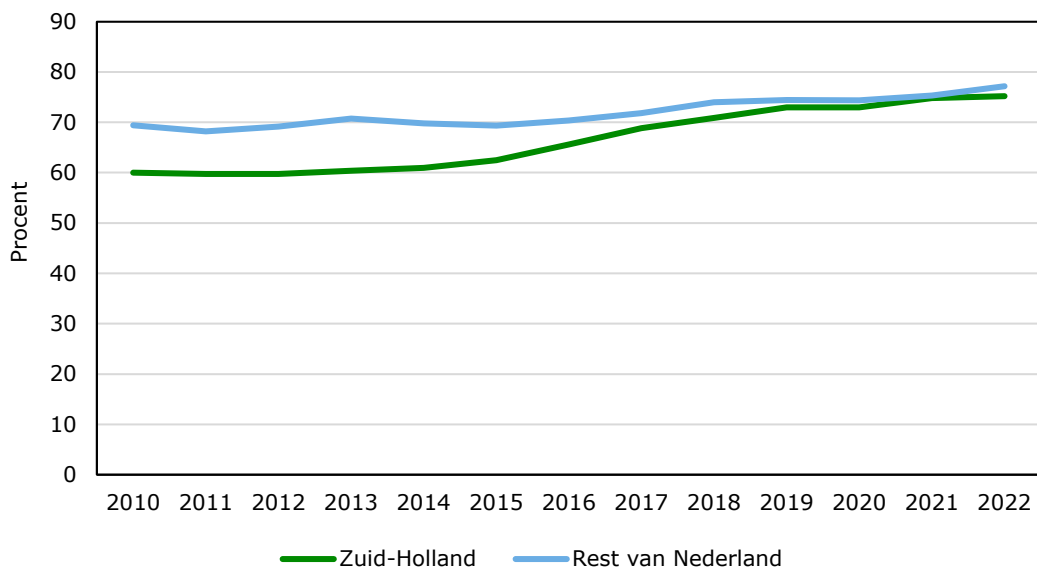
Bij melkveebedrijven is er eveneens een grote spreiding in het inkomen per onbetaalde aje (figuur 8.4). De spreiding is minder groot, omdat de melkveehouderij een homogener groep bedrijven betreft.

Figuur 8.4 Spreiding in inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid op melkveebedrijven in Zuid-Holland
Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

8.2 Solvabiliteit

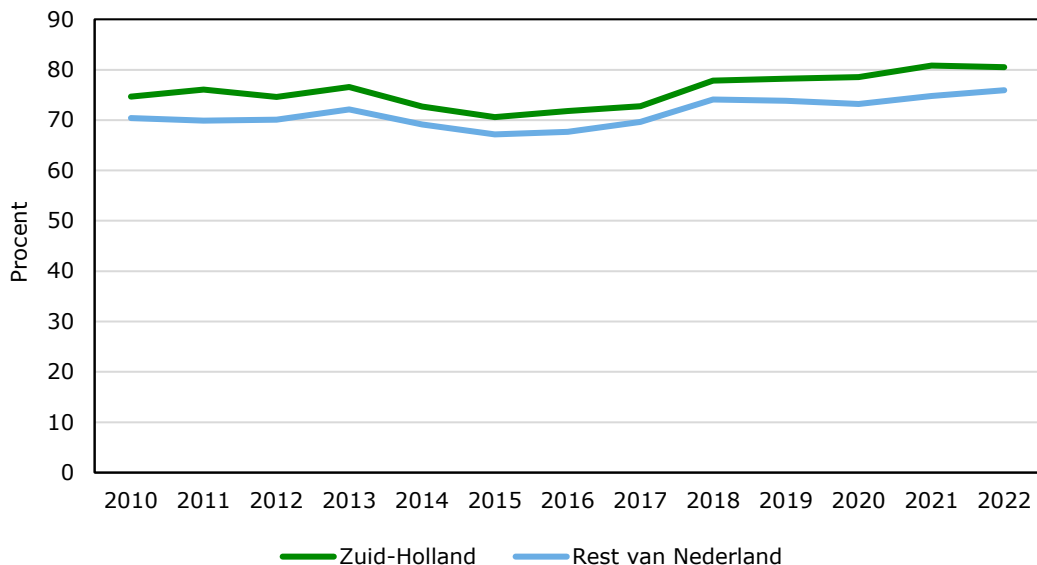
De solvabiliteit geeft aan welk deel het eigen vermogen uitmaakt van het totaal vermogen. De gemiddelde solvabiliteit op alle land- en tuinbouwbedrijven is zowel in Zuid-Holland als in de rest van Nederland tussen 2010 en 2022 gestegen. De stijging is in Zuid-Holland met 15 procentpunten hoger dan in de rest van Nederland (+8 procentpunt) (figuur 8.5). In 2022 bedroeg de gemiddelde solvabiliteit op land- en tuinbouwbedrijven in de provincie Zuid-Holland 75%.

Figuur 8.5 Gemiddelde solvabiliteit op land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland en de rest van Nederland

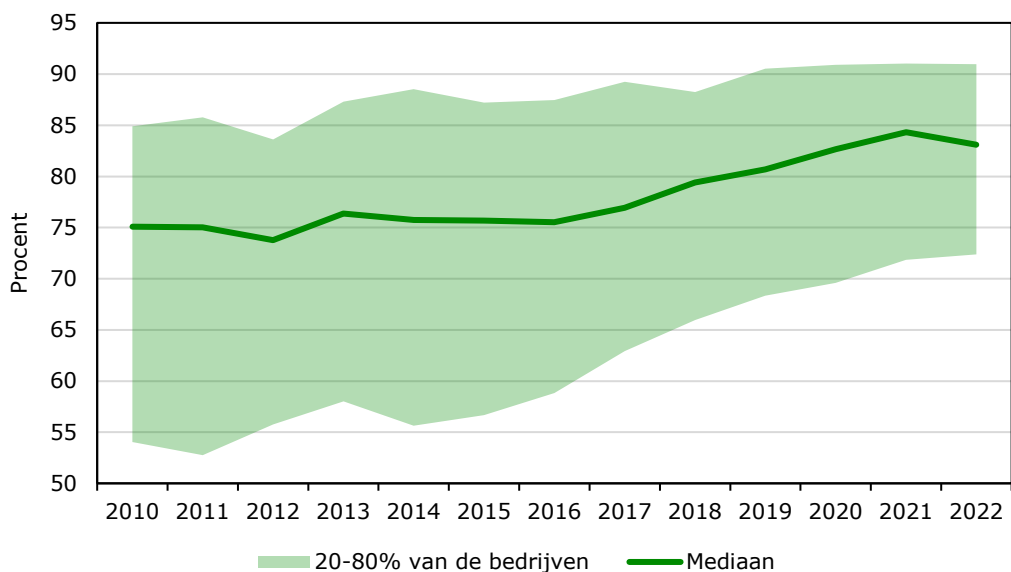
Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

Bij melkveebedrijven is de solvabiliteit zowel in Zuid-Holland als in de rest van Nederland tussen 2010 en 2022 gestegen. De stijging is in Zuid-Holland met 6 procentpunten gelijk aan de rest van Nederland (figuur 8.6).

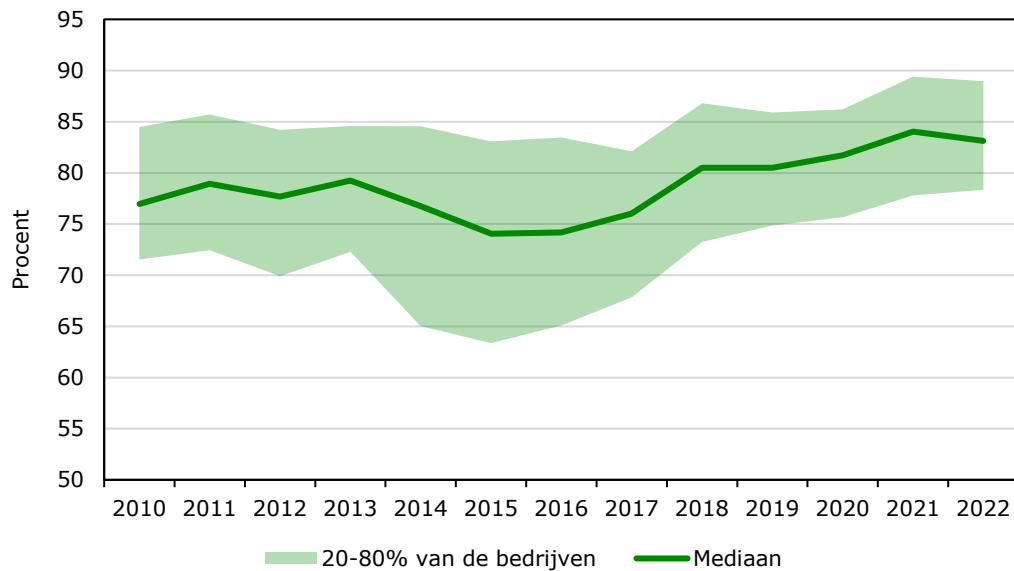

Figuur 8.6 Gemiddelde solvabiliteit op melkveebedrijven in Zuid-Holland en de rest van Nederland
Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

De spreiding van de solvabiliteit is licht afgenomen doordat de 20% waarneming een sterkere stijging liet zien dan de 80%-waarneming (figuur 8.7). De waarde van de fosfaatrechten is na de invoering in 2018 toegevoegd aan de bezittingen ook als deze om niet werden verkregen. Hierdoor nam de waarde van de immateriële activa op de melkveebedrijven in 2018 flink toe. Tegenover de waardetoeename aan de bezittingenkant, is een zogenaamde belastinglatentie aan de schuldenkant van de balans opgenomen, namelijk normatief 30% van de waarde van de immateriële activa. Dat betekent dat niet de totale waarde van de fosfaatrechten aan het eigen vermogen is toegevoegd. Door de waarde van de fosfaatrechten maakt de solvabiliteit op melkveebedrijven een sprong omhoog (figuur 8.8).

Figuur 8.7 Spreiding in solvabiliteit op land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland
Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

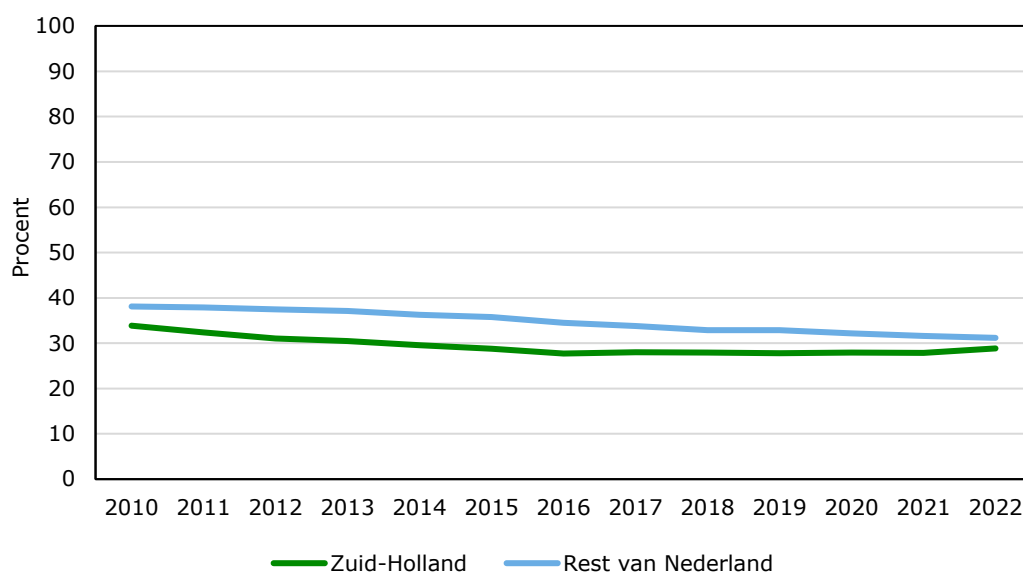

Figuur 8.8 Spreiding in solvabiliteit op melkveebedrijven in Zuid-Holland
 Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

8.3 Moderniteit

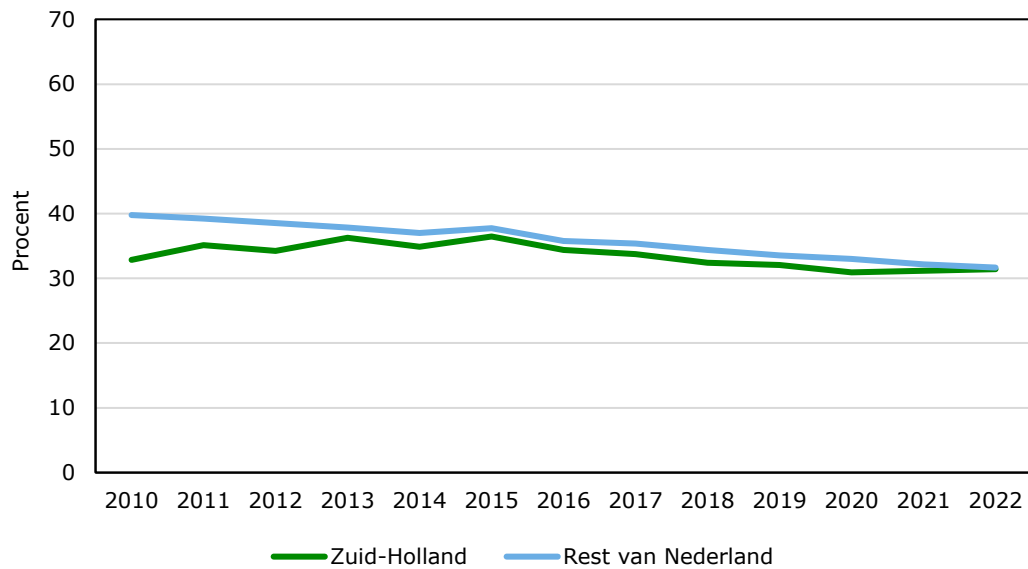
De moderniteit geeft de verhouding weer tussen de boekwaarde van de duurzame productiemiddelen (dpm) en de nieuwwaarde van diezelfde dpm. Hoe ouder de dpm zijn, hoe meer er is afgeschreven, hoe lager de moderniteit. Investerings leiden tot een toename van de moderniteit. De moderniteit wordt alleen bepaald voor de categorieën agrarische gebouwen, machines en werktuigen, en installaties.

De moderniteit op de bedrijven in zowel Zuid-Holland als in de rest van Nederland is afgenomen sinds 2000. In Zuid-Holland is de daling met 5 procentpunten iets geringer dan in de rest van Nederland (-7). De moderniteit lag in Zuid-Holland tot aan 2020 gemiddeld lager dan in de rest van Nederland maar het verschil wordt kleiner (figuur 8.9).

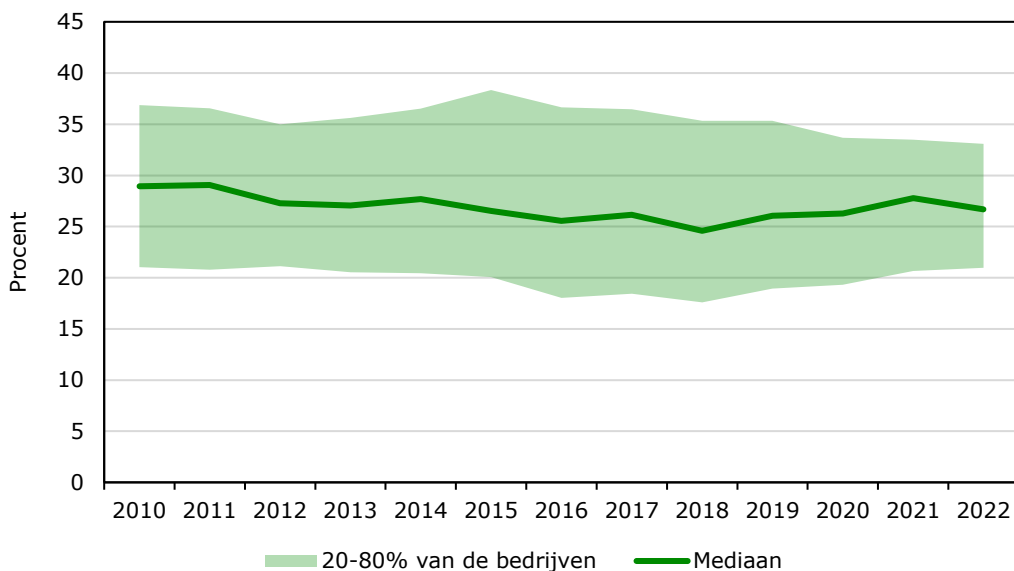
Figuur 8.9 Gemiddelde moderniteit op land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland en de rest van Nederland
 Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

De moderniteit op melkveebedrijven is zowel in Zuid-Holland als in de rest van Nederland afgenomen. In Zuid-Holland is de daling met 2 procentpunten geringer dan in de rest van Nederland (-8). De moderniteit ligt in Zuid-Holland lager dan in de rest van Nederland maar is in 2022 vrijwel gelijk (figuur 8.10).

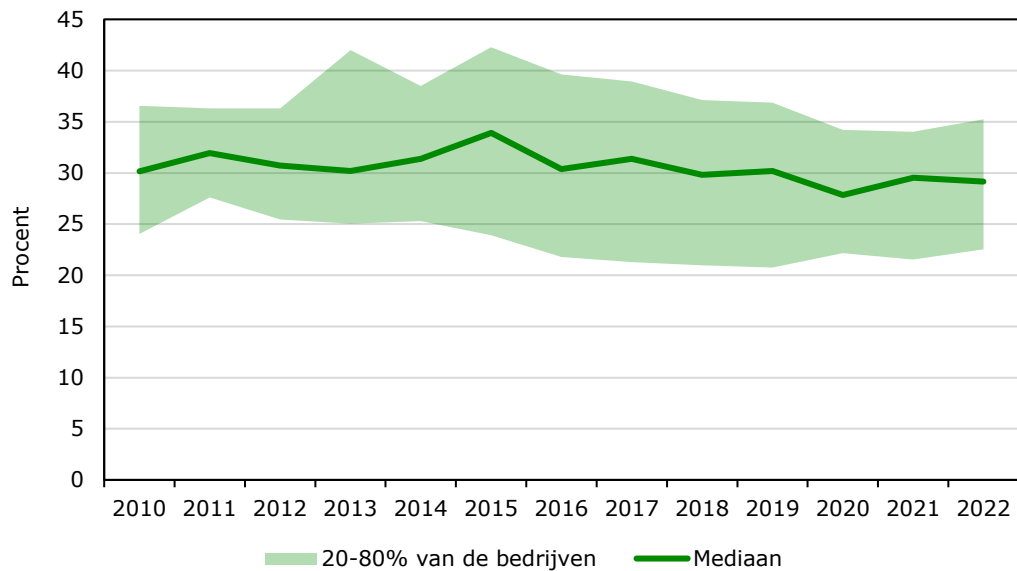

Figuur 8.10 Gemiddelde moderniteit op melkveebedrijven in Zuid-Holland en de rest van Nederland
Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

De spreiding in moderniteit op de bedrijven is afgenomen doordat de 80% waarneming een sterkere daling liet zien dan de 20% waarneming (figuur 8.11 en 8.12).

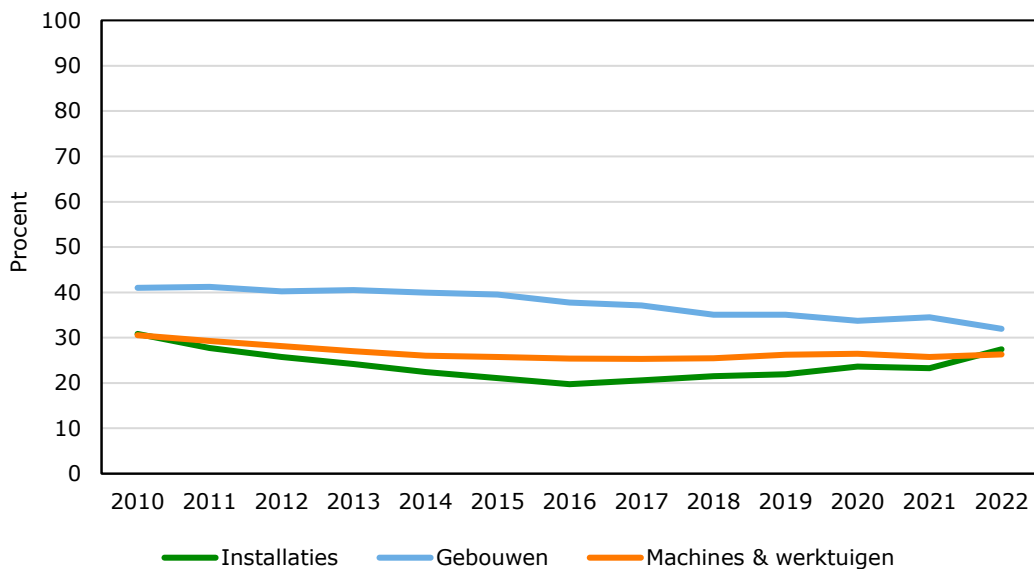

Figuur 8.11 Spreiding in moderniteit op land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland
Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

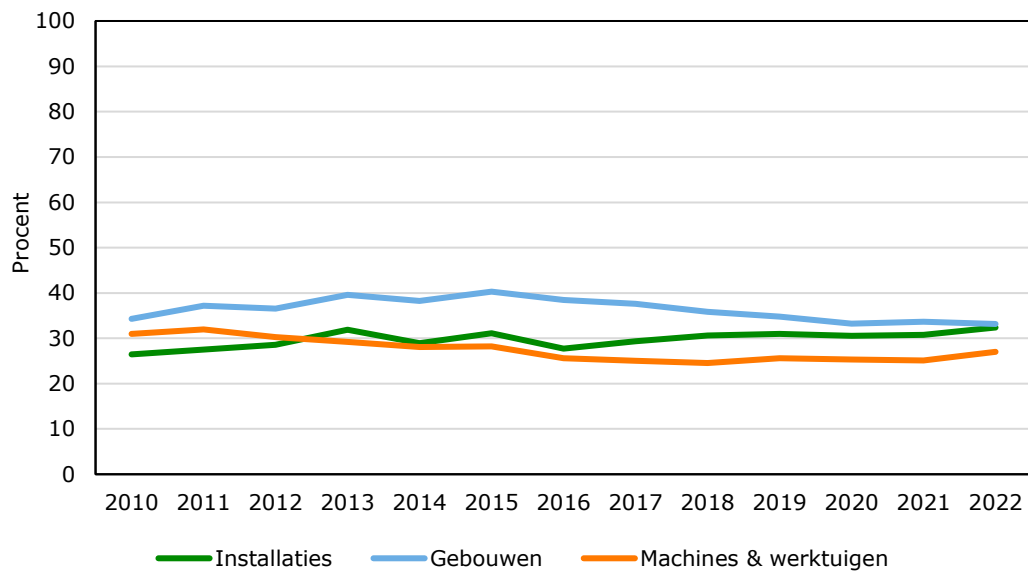
Figuur 8.12 Spreiding in moderniteit op melkveebedrijven in Zuid-Holland
 Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

Er is een verschil in ontwikkeling van de verschillende moderniteiten. De moderniteit van de gebouwen, die het belangrijkste aandeel hebben in de totale waarde, daalt het sterkst op alle bedrijven (figuur 8.13). De moderniteit van de machines is al langere tijd behoorlijk stabiel. Het verloop van de moderniteit van de installaties laat het meest grillige verloop zien. Per saldo laat deze een daling zien van 4 procentpunten.

Figuur 8.13 Moderniteit op land- en tuinbouwbedrijven in Zuid-Holland naar duurzame productiemiddelen
 Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

De moderniteit van de gebouwen, die het belangrijkste aandeel hebben in de totale balanswaarde blijft op peil (figuur 8.14). De moderniteit van de machines daalde langzaam met 4 procentpunten. Het verloop van de moderniteit van de installaties (onder andere melkrobots) is stijgend. In 2022 was de moderniteit hiervan 4 procentpunten hoger dan in 2010.

Figuur 8.14 Moderniteit op melkveebedrijven in Zuid-Holland naar duurzame productiemiddelen
Bron: Bedrijveninformatienet, Wageningen Economic Research.

9 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid van het agrocomplex

In deze paragraaf wordt inzicht gegeven in het agrocomplex van Zuid-Holland.

Het totale agrocluster is in deze studie gedefinieerd als het totaal van land- en tuinbouwbedrijven, visserij, voedings- en genotmiddelenindustrie en de aan deze sectoren toeleverende bedrijven. Voor het agrocluster wordt inzicht gegeven in de toegevoegde waarde die ermee wordt voortgebracht, inclusief de daarmee gepaard gaande werkgelegenheid.

Binnen het cluster worden de primaire productie, de verwerking, de toelevering en de distributie onderscheiden. De primaire productie betreft de land- en tuinbouwbedrijven zelf. De verwerking betreft het bewerken, sorteren en verpakken van de producten uit de land- en tuinbouw, zoals zuivel-, friet- en conservenfabrieken en slachterijen. De toelevering voorziet zowel de primaire als verwerkende bedrijven van grondstoffen, machines, werktuigen, installaties en advies. Voorbeelden daarvan zijn de kunstmest- en veevoederindustrie en de landbouwmechanisatiebedrijven.² De distributie zorgt voor transport van land- en tuinbouwproducten zelf naar verwerkers en van verwerkte producten naar vervolgschakels in de keten met distributiecentra en groothandel als tussenstation en retail en foodservicebedrijven als eindstation. Zie verder bijlage 2.

Het totale agrocluster kan in twee delen worden onderverdeeld: het agrocluster gebaseerd op productie en verwerking van binnenlandse agrarische grondstoffen en het agrocluster gebaseerd op verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen. Het gaat er dus om waar de agrarische grondstoffen vandaan worden gehaald. Voor inzicht in de omvang van het agrocluster gebaseerd op binnenlandse agrarische grondstoffen wordt een onderverdeling gemaakt naar toegevoegde waarde en werkgelegenheid voor de primaire productiesector, de verwerkingsindustrie, de toeleveringsindustrie en de distributie. Het deel van het agrocomplex gebaseerd op de verwerking van buitenlandse grondstoffen en de daarmee samenhangende toelevering en distributie (dus ten behoeve van de verwerking van deze buitenlandse grondstoffen) heeft *alleen* betrekking op de verwerkingsindustrie: waar haalt die zijn grondstoffen vandaan. Inzicht wordt dus gegeven in de toegevoegde waarde en werkgelegenheid *die door de verwerkingsindustrie zelf en door toelevering en distributie (ten behoeve van de verwerking) gerealiseerd wordt met* grondstoffen die uit het buitenland zijn gehaald, zoals bijvoorbeeld koffie, margarine, cacao, oliën en vetten.

In dit hoofdstuk wordt inzicht gegeven in de toegevoegde waarde en in de werkgelegenheid over 2020 en 2022 (het laatst beschikbare jaar) voor:

- het totale agrocluster in de provincie Zuid-Holland, inclusief een onderverdeling naar agrocluster op basis van binnenlandse grondstoffen en op basis van buitenlandse grondstoffen. Voor het cluster binnenlandse grondstoffen wordt een onderverdeling gemaakt naar primaire productie, verwerking, toelevering en distributie. Het cluster buitenlandse grondstoffen heeft alleen betrekking op de verwerkingsindustrie.
- de deelclusters akkerbouw, opengrondstuintbouw, glastuinbouw, grondgebonden veehouderij, intensieve veehouderij en visserij in de provincie Zuid-Holland.

² De werkgelegenheid en toegevoegde waarde van alle betrokken toeleverende bedrijven worden niet volledig meegenomen. Alleen het deel van hun omzet dat gegenereerd wordt uit toelevering aan de primaire sectoren en de verwerkende industrie wordt meegerekend in het agrocluster.

9.1 Totaal agrocluster

Het totale agrocluster (jaar 2022) in de provincie Zuid-Holland vertegenwoordigt een toegevoegde waarde van 11 miljard euro. Dit is bijna 1,5 miljard euro hoger dan in 2020. Daarmee draagt de agrosector voor ruim 6% bij aan de totale toegevoegde waarde in de provincie Zuid-Holland. Deze bijdrage is lager dan in 2020, wat betekent dat de rest van de economie in Zuid-Holland sterker is gegroeid dan het agrocluster. Met de activiteiten in het agrocluster is een werkgelegenheid gemoeid van zo'n 107.200 arbeidsjaareenheden (aje). Deze werkgelegenheid lag in 2020 nog op 99.700 aje. Het aandeel van het agrocluster in de totale werkgelegenheid (in aje's) in de provincie is in 2020 en 2022 wel gelijk gebleven op zo'n 6,3%.

Het aandeel van de toegevoegde waarde van het agrocluster van Zuid-Holland in de nationale toegevoegde waarde van het agrocluster in 2022 bedraagt 16,7%. Voor werkgelegenheid komt dit percentage uit op 17,7%.

Tabel 9.1 Toegevoegde waarde Totaal Agrocluster Zuid-Holland, 2020 en 2022

Toegevoegde waarde	2013 (mln. euro)	2020 (mln. euro)	2022 (mln. euro)	Aandeel
Agrocluster, totaal	7.481,1	9.439,7	11.014,5	
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	6,0%	6,3%	6,1%	
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen		3.921,3	4.603,0	
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen		5.518,4	6.411,5	
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland		3,7%	3,6%	
• Primaire productie		2.830,2	3.188,6	50%
• Verwerking		547,9	634,2	10%
• Toelevering		1.636,3	1.977,2	31%
• Distributie		504,0	611,5	9%
Aandeel agrocluster Zuid-Holland in agrocluster Nederland		16,9%	16,7%	

Kerncijfers met uitsplitsing binnenlandse- en buitenlandse grondstoffen uit 2013 niet beschikbaar.

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Tabel 9.2 Werkgelegenheid Totaal Agrocluster Zuid-Holland, 2020 en 2022

Werkgelegenheid	Werkgelegenheid 2013 (arbeidsjaren)	Werkgelegenheid 2020 (arbeidsjaren)	Werkgelegenheid 2022 (arbeidsjaren)
Agrocluster, totaal	87.189,8	99.719,2	107.177,0
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	5,8%	6,2%	6,3%
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen		43.322,6	47.430,6
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen		56.396,6	59.746,4
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland		3,5%	3,5%
• Primaire productie		29.734,9	32.232,3
• Verwerking		3975,8	4125,6
• Toelevering		16.551,0	17.044,0
• Distributie		6.134,9	6.344,5
Aandeel agrocluster Zuid-Holland in agrocluster NL		17,0%	17,7%

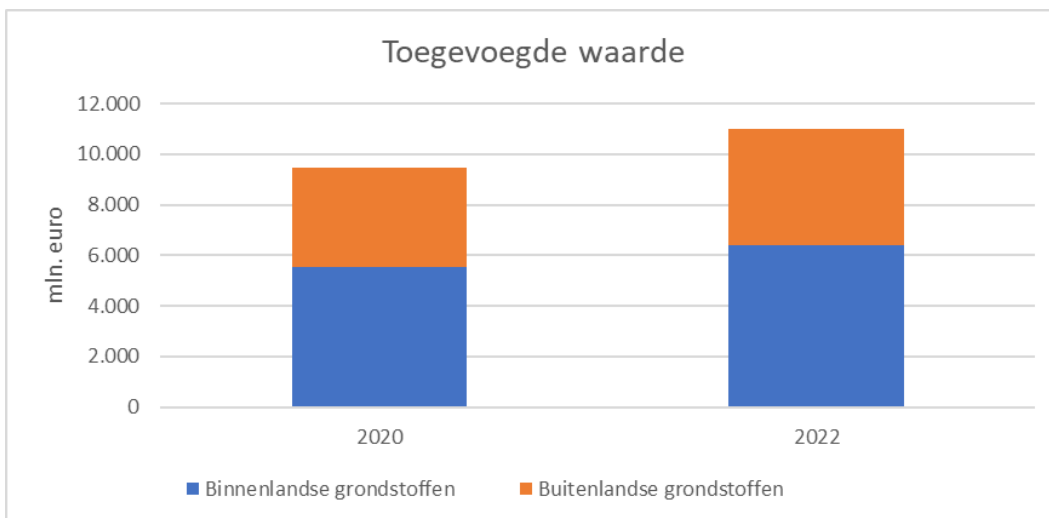
Kerncijfers met uitsplitsing binnenlandse- en buitenlandse grondstoffen uit 2013 niet beschikbaar.

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

9.2 Agrocluster binnenlandse grondstoffen en agrocluster buitenlandse grondstoffen

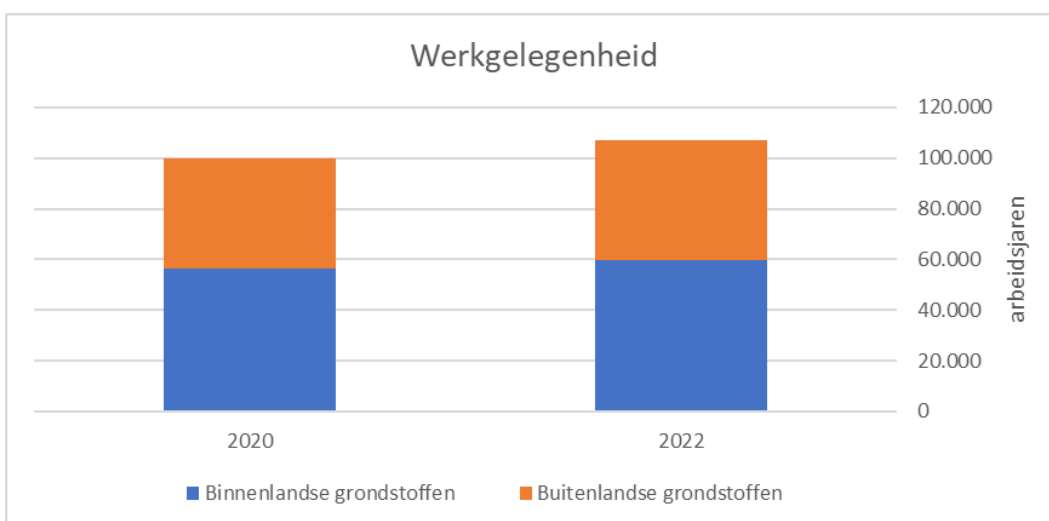
De toegevoegde waarde gebaseerd op binnenlandse grondstoffen bedraagt in 2022 ruim 6,4 miljard euro (bijna 60% van het totale cluster). De primaire productie (50%) heeft hierin veruit de belangrijkste bijdrage. De bijdrage van de toeleverende industrie (31%) is substantieel; de distributie (9%) en de verwerking van binnenlandse agrarische grondstoffen (10%) zijn beide beperkt.

Van de ruim 6,4 miljard euro toegevoegde waarde is de glastuinbouw voor zo'n 64,5% verantwoordelijk, op afstand gevolgd door de grondgebonden veehouderij (15%), de intensieve veehouderij (9%) en de akkerbouw (7%). De opengrondstuintbouw en de visserij hebben een beperkte bijdrage. Wanneer alleen naar de primaire sectoren wordt gekeken dan heeft de intensieve veehouderij een zeer gering aandeel in de toegevoegde waarde. De toegevoegde waarde van het glastuinbouwcomplex (85%) wordt dan nog belangrijker.

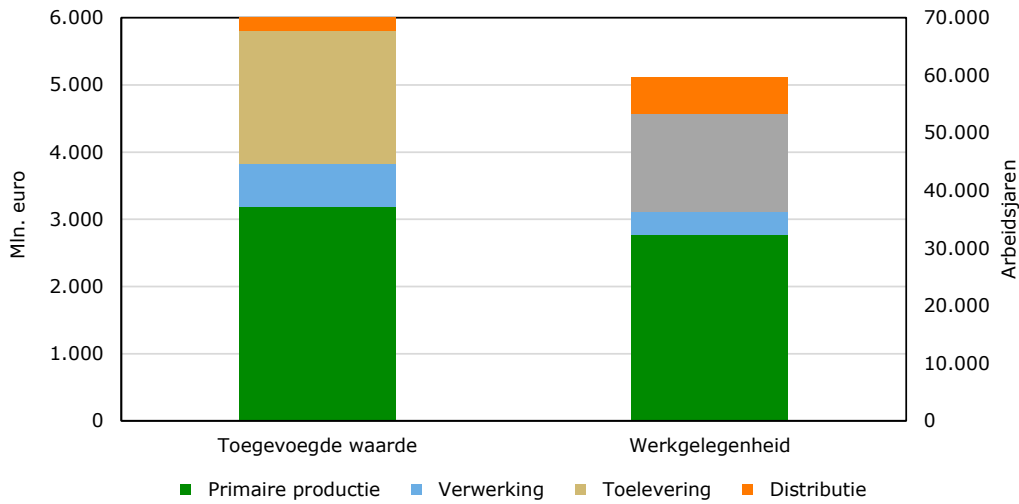
Figuur 9.1 Toegevoegde waarde van totaal agrocluster Zuid-Holland verdeeld naar binnenlandse en buitenlandse grondstoffen, 2020 en 2022

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

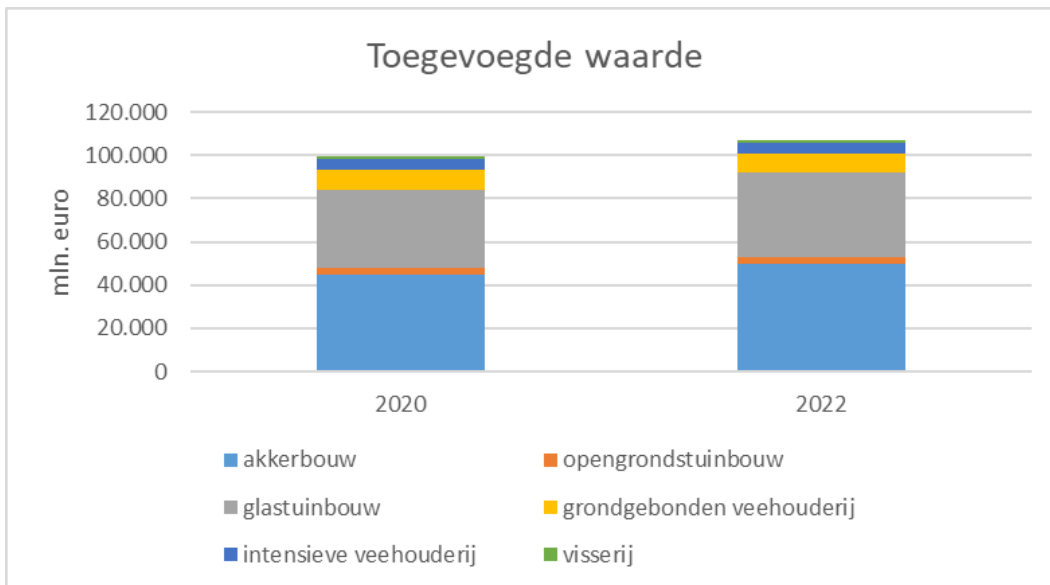

Figuur 9.2 Werkgelegenheid van totaal agrocluster Zuid-Holland verdeeld naar binnenlandse en buitenlandse grondstoffen, 2020 en 2022

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

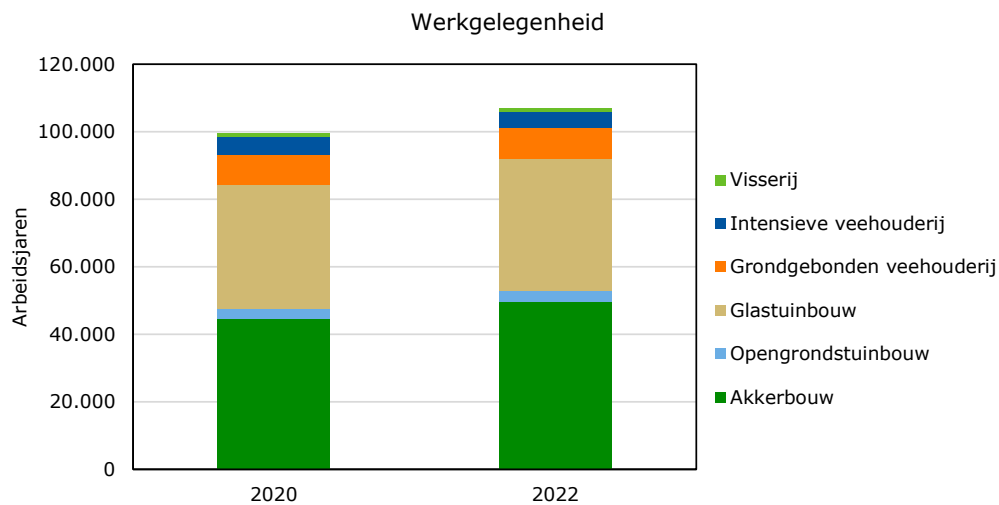
Figuur 9.3 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid agrocluster Zuid-Holland (gebaseerd op alleen binnenlandse grondstoffen), verdeeld naar onderscheiden onderdelen van het cluster, 2022
Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Figuur 9.4 Toegevoegde waarde van het totaal agrocluster Zuid-Holland (binnenlandse en buitenlandse grondstoffen) verdeeld naar de 6 deelcomplexen, 2020 en 2022
Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Wordt er gekeken naar de werkgelegenheid, dan is 56% van het totaal aantal aje werkzaam in het deel van het agrocluster gebaseerd op binnenlandse grondstoffen (figuur 9.2). Deze zijn vooral werkzaam in de primaire sector (32.200 aje) en de toeleverende industrie (17.000 aje). De verwerkende industrie (4.100 aje) en distributie (6.350 aje) volgen.

Tussen 2020 en 2022 hebben zich wel verschuivingen voorgedaan tussen de deelsectoren. Zo is het aandeel van het glastuinbouwcluster gedaald (van 39,5% naar 38%) terwijl het akkerbouwcluster (van bijna 43% naar ruim 44%) en het grondgebondenveehouderijcluster (van 7,5% naar 8,5%) juist belangrijker zijn geworden (figuur 9.5).

Figuur 9.5 Werkgelegenheid van het totaal agrocluster Zuid-Holland (binnenlandse en buitenlandse grondstoffen) verdeeld naar de 6 deelcomplexen, 2020 en 2022

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Zowel in 2020 als in 2022 komt ruim 40% van de toegevoegde waarde voort uit de verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen. Dit laatste vindt voornamelijk plaats in het deelcluster akkerbouw. Het gaat overigens bij de toegevoegde waarde en werkgelegenheid gebaseerd op buitenlandse agrarische grondstoffen alleen om de *verwerkende industrie* in het cluster (waar haalt die zijn grondstoffen vandaan). Het akkerbouwcomplex is inclusief de margarine-, oliën- en vettenindustrie en koffie-/theeproducenten. Deze industrieën halen het grootste deel van hun agrarische grondstoffen uit het buitenland. Hierbij speelt aanwezigheid van de Rotterdamse haven een belangrijke rol.

Het agrocluster Zuid-Holland op basis van buitenlandse grondstoffen levert in 2022 voor 47.500 aje aan werk op in de verwerkende industrie en de toelevering en distributie hieraan. Uit tabel 9.3 blijkt dat de totale werkgelegenheid in de voedings- en genotmiddelenindustrie in Zuid-Holland bijna 14% van die in deze sector in heel Nederland bedraagt.

Tabel 9.3 Aantal werkzame personen in de voedings- en genotsmiddelenindustrie in Zuid-Holland en Nederland, 2013 en 2022

	ZH	ZH	NL	NL	ZH 2013	ZH 2022	Trend
	2013	2022	2013	2022	aandeel (%)	aandeel (%)	trend (%)
Slachterijen en vleesverwerkende industrie	2.020	2.253	18.685	22.116	10,8	10,2	-0,6
Visverwerkende industrie	321	414	3.819	5.199	8,4	8,0	-0,4
Zuivelindustrie	1.432	1.412	12.896	14.997	11,1	9,4	-1,7
Aardappelverwerking	324	456	4.064	4.996	8,0	9,1	1,2
Groenten- en fruitverwerkende industrie	364	682	5.890	7.361	6,2	9,3	3,1
Margarine-, vetten- en oliën industrie	1.591	1.829	2.826	3.267	56,3	56,0	-0,3
Meel- en zetmeelindustrie	373	302	2.697	3.282	13,8	9,2	-4,6
Brood- en banketbakkerijen en deegwarenindustrie	4.596	5.610	32.647	35.791	14,1	15,7	1,6
Suiker-, chocolade- en cacaoindustrie	n.a.	421	n.a.	9089	n.a.	4,6	n.a.
Koffiebranderijen en theepakkerijen	159	232	1.739	2.166	9,1	10,7	1,6
Vee- en huisdiervoederindustrie	432	444	7.206	7.498	6,0	5,9	-0,1
Overige voedingsmiddelenindustrie	3.444	3.009	11.485	18.244	30,0	16,5	-13,5
Drankenindustrie	2.950	3.037	8.249	10.343	35,8	29,4	-6,4
Tabakproductenindustrie	n.a.	0		1.249	n.a.	0,0%	n.a.
Totaal voedings- en genotmiddelenindustrie	18.007	20.101	122.568	14.5598	14,7	13,8	-0,9

n.a. = niet aanwezig

Bron: LISA en Wageningen Economic Research.

De voedings- en genotmiddelenindustrie is nauw verweven met de primaire productiesectoren (landbouw, tuinbouw en visserij). De glastuinbouw, de grootste sector in Zuid-Holland wat betreft werkgelegenheid in de land- en tuinbouw, is minder verbonden met een verwerkende industrie. De meeste toegevoegde waarde wordt op het primaire bedrijf gerealiseerd.

9.3 Deelclusters

In 2022 levert het deelcluster akkerbouw de grootste toegevoegde waarde (4,9 miljard euro) aan het totale agrocluster (zowel binnenlandse als buitenlandse grondstoffen), gevolgd door glastuinbouw en grondgebonden veehouderij met respectievelijk zo'n 4,2 en 1 miljard euro. De andere sectoren komen uit op: opengrond tuinbouw (300 miljoen), intensieve veehouderij (600 miljoen) en visserij (110 miljoen).

Voor de werkgelegenheid in 2022, nemen het akkerbouwcluster en het glastuinbouwcluster samen bijna 83% voor hun rekening. De totale akkerbouwcluster is met 49.690 aje de grootste werkverschaffer. Voor de andere clusters is dat respectievelijk: glastuinbouw (39.020 aje), grondgebonden veehouderij (9.160 aje), intensieve veehouderij 4.940 aje), opengrondstuinbouw (3.220 aje) en visserij (1.140 aje) (tabel 9.4).

Akkerbouwcomplex

In het akkerbouwcluster wordt in zowel 2020 als in 2022 meer dan 90% van de toegevoegde waarde en werkgelegenheid gerealiseerd door verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen, anders gezegd voor het overgrote deel door de verwerkende industrie (inclusief de toelevering en distributie hiervan).

Het akkerbouwcluster in Zuid-Holland heeft in zijn totaliteit (op basis van zowel binnenlandse als buitenlandse grondstoffen) in 2020 en 2022 een aandeel van ruim 15% in het nationale akkerbouwcluster. Voor de werkgelegenheid is dit in 2022 bijna 18%.

Het akkerbouwcluster in Zuid-Holland heeft in 2022 in zijn totaliteit (op basis van zowel binnenlandse als buitenlandse grondstoffen) een aandeel van 2,7% in de economie van Zuid-Holland. Voor de werkgelegenheid is dit aandeel 2,9%.

Tabel 9.4 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid deelcluster akkerbouw in Zuid-Holland, 2022

	Toegevoegde waarde (mln. euro)	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)
Agrocluster, totaal	4.876,6	4.9689,5
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	2,7%	2,9%
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen	4.438,1	45.798,1
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen	438,6	3891,5
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,2%	0,2%
• Primaire productie	107,3	1.073,6
• Verwerking	87,2	679,7
• Toelevering	142,0	1.196,9
• Distributie	102,1	941,2
Aandeel agrocluster Zuid-Holland in agrocluster Nederland	15,8%	18,7%

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Grondgebonden veehouderijcomplex

In de grondgebonden veehouderij in Zuid-Holland is zowel de toegevoegde waarde als de werkgelegenheid volledig afkomstig uit het agrocluster binnenlandse grondstoffen. Verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen speelt in dit cluster geen rol.³

Van de bijna 9.200 aje nemen de primaire productie (2.640 aje) en de toeleveringsindustrie (3.620 aje) de meeste arbeid voor hun rekening, gevolgd door de verwerkingsindustrie (1.770 aje) en de distributie (1.130 aje).

Het aandeel van de grondgebonden veehouderij in Zuid-Holland ten opzichte van Nederland is zowel in 2020 als in 2022 zo'n 8,5% van de nationale toegevoegde waarde en 7,5% van de werkgelegenheid voor dit cluster. Het grondgebonden veehouderijcluster in Zuid-Holland heeft in zijn totaliteit een aandeel van 0,5% in de economie van Zuid-Holland. Ook voor de werkgelegenheid is dit aandeel 0,5% in zowel 2020 als in 2022.

Tabel 9.5 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid deelcluster grondgebonden veehouderij in Zuid-Holland, 2022

	Toegevoegde waarde (mln. euro)	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)
Agrocluster, totaal	956,1	9.164,3
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,5%	0,5%
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen	0,0	0,0
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen	956,1	9.164,3
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,5%	0,5%
• Primaire productie	172,0	2636,9
• Verwerking	257,4	1.774,9
• Toelevering	412,7	3624,6
• Distributie	114,0	1127,9
Aandeel agrocluster Zuid-Holland in agrocluster Nederland	8,3%	7,6%

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

³ Er wordt op basis van handelsdata verondersteld dat alle grondstoffen (melk) in de zuivelverwerking in Nederland wordt geproduceerd. Bij intensieve veehouderij wordt verondersteld dat alle vlees voor slachterijen in Nederland wordt geproduceerd.

Intensieve veehouderij complex

In de intensieve veehouderij is het agrocluster ook volledig gebaseerd op productie en verwerking binnenlandse agrarische grondstoffen. Verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen speelt in dit cluster een te verwaarlozen rol. Van de 4.940 aje neemt de toeleveringsindustrie 2.630 aje het grootste deel van de werkgelegenheid voor haar rekening.

Het aandeel in het nationale cluster intensieve veehouderij is voor dit deelcluster in Zuid-Holland beperkt (rond de 6.7% voor zowel toegevoegde waarde als werkgelegenheid). Dit was in 2020 nog respectievelijk 7,3% en 6,8%.

Tabel 9.6 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid deelcluster intensieve veehouderij in Zuid-Holland, 2022

	Toegevoegde waarde (mln. euro)	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)
Agrocluster, totaal	956,1	9.164,3
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,5%	0,5%
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen	0,0	0,0
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen	956,1	9.164,3
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,5%	0,5%
• Primaire productie	172,0	2.636,9
• Verwerking	257,4	1.774,9
• Toelevering	412,7	3.624,6
• Distributie	114,0	1.127,9
Aandeel agrocluster Zuid-Holland in agrocluster Nederland	8,3%	7,6%

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Glastuinbouwcomplex

In het glastuinbouwcluster is in 2022 meer dan 98% (4,1 miljard van de 4,2 miljard) van de toegevoegde waarde gebaseerd op productie en verwerking van binnenlandse agrarische grondstoffen. Van deze 4,1 miljard neemt de primaire productie ruim 2,7 miljard voor haar rekening, gevolgd door de toelevering (1,1 miljard). Binnen het agrocluster glastuinbouw zijn er in 2022 zo'n 38.400 aje werkzaam in het onderdeel gebaseerd op productie en verwerking van binnenlandse agrarische grondstoffen. Op basis van verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen (inclusief de toelevering en distributie hiervan) is dat nog eens bijna 600 aje.

Het aandeel in het nationale cluster (glastuinbouw) is voor dit deelcluster in Zuid-Holland zeer hoog, 45% voor zowel de toegevoegde waarde als de werkgelegenheid. In 2020 lagen deze percentages nog rond de 46%, wat aangeeft dat het glastuinbouwcluster in Zuid-Holland iets minder sterk is gegroeid dan in de rest van Nederland.

Tabel 9.7 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid deelcluster glastuinbouw in Zuid-Holland, 2022

	Toegevoegde waarde (mln. euro)	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)
Agrocluster, totaal	4.182,6	39.022,7
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	2,3%	2,3%
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen	63,2	609,3
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen	4.119,4	38.413,4
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	2,3%	2,3%
• Primaire productie	2.715,3	26.290,7
• Verwerking	19,9	184,5
• Toelevering	1.111,0	8.810,6
• Distributie	273,1	3.127,5
Aandeel agrocluster Zuid-Holland in agrocluster Nederland	45,2%	45,0%

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Opengrondstuinbouwcomplex

Het deelcluster opengrond tuinbouw genereert in 2022 een toegevoegde waarde van 312 miljoen euro en biedt voor 3.220 aje aan werk. Van deze werkgelegenheid is ruim 80% gebaseerd op productie en verwerking van binnenlandse agrarische grondstoffen, en bevindt zich vooral in de primaire productie (51%) en de toelevering aan de primaire sector (20,5%).

Het aandeel in het nationale cluster opengrond tuinbouw is voor dit deelcluster in de provincie Zuid-Holland beperkt (6,6% bij zowel toegevoegde waarde als werkgelegenheid). Voor 2020 waren deze aandelen in het nationale opengrond tuinbouwcluster iets hoger.

Tabel 9.8 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid deelcluster opengrondtuinbouw Zuid-Holland, 2022

	Toegevoegde waarde (mln. euro)	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)
Agrocluster, totaal	311,5	3.224,6
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,2%	0,2%
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen	59,4	573,3
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen	252,1	2.651,3
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,1%	0,2%
• Primaire productie	139,5	1.637,0
• Verwerking	12,0	111,1
• Toelevering	80,6	663,8
• Distributie	20,0	239,3
Aandeel agrocluster Zuid-Holland in agrocluster Nederland	6,6%	6,6%

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Visserijcomplex

Het deelcluster visserij genereert in 2022 een toegevoegde waarde van 111 miljoen euro en biedt voor 1.140 aje aan werk. Van deze werkgelegenheid is slechts 44,5% gebaseerd op productie en verwerking van binnenlandse agrarische grondstoffen en 60,5% op de verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen.

Het aandeel in het nationale cluster visserij is voor dit deelcluster in Zuid-Holland belangrijk en bedraagt 11,5% van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid. Het belang van Zuid-Holland in het nationale visserijcluster was in 2020 nog zo'n 12% en is daarmee dus iets afgenomen.

Tabel 9.9 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid deelcluster visserij in Zuid-Holland, 2022

	Toegevoegde waarde (mln. euro)	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)
Agrocluster, totaal	110,7	1140,1
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,1%	0,1%
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen	42,2	450,0
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen	68,4	690,2
Aandeel in totale economie van Zuid-Holland	0,0%	0,0%
• Primaire productie	48,1	506,1
• Verwerking	1,1	15,2
• Toelevering	14,2	118,0
• Distributie	5,0	51,0
Aandeel agrocluster Zuid-Holland in agrocluster Nederland	11,5%	11,4%

Bron: LISA en Wageningen Economic Research (input-outputberekeningen).

Verder in het oog springend:

De akkerbouw en de glastuinbouw leveren het overgrote deel van de toegevoegde waarde van het totale agrocomplex in de provincie Zuid-Holland. De toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de glastuinbouw zijn vrijwel volledig gebaseerd op de productie en verwerking van binnenlandse agrarische grondstoffen. Voor het cluster akkerbouw is dit voor meer dan 90% gebaseerd op de verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen (inclusief de toelevering en distributie ten behoeve van de verwerking van buitenlandse grondstoffen). Tussen 2020 en 2022 is het akkerbouwcluster in Zuid-Holland belangrijker en het glastuinbouwcluster minder belangrijk geworden in de respectievelijke nationale clusters.

Bijlage 1 Databronnen

Landbouwtelling

In de CBS-Landbouwtelling zijn bedrijven opgenomen van minimaal € 3.000 Standaardopbrengst (SO). De SO van de bedrijven wordt normatief berekend aan de hand van de opgegeven aantallen dieren (peildatum 1 april) en de gewasoppervlakten (peildatum 15 mei). De afbakening van de bedrijven in de Landbouwtelling is in de loop der jaren een aantal keer gewijzigd. Een grote verandering vond plaats in 2016. Vanaf toen zijn alleen nog bedrijven meegenomen die in het handelsregister staan ingeschreven met een agrarische activiteit (SBI). In de Landbouwtelling zijn ook bedrijven opgenomen die niet hebben gereageerd op het verzoek om de Gecombineerde Opgave in te vullen. De gegevens van die bedrijven zijn door CBS geschat.⁴

Bedrijveninformatienet

Het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research (Informatienet) is een steekproef. Het Informatienet is een panel van ongeveer 1.500 land- en tuinbouwbedrijven in Nederland, geselecteerd uit de CBS-Landbouwtelling waarvoor een uitgebreide set van gegevens wordt vastgelegd en gecontroleerd. Dit betreft zowel financieel-economische kengetallen als informatie over bedrijfsvoering en duurzaamheid. Het panel representeert ongeveer 82% van alle bedrijven uit de Landbouwtelling en ruim 99% van de totale agrarische productie (gemeten in SO). De hele kleine bedrijven (<25.000 euro standaardopbrengst) worden niet gerepresenteerd. Bij het kiezen van de steekproefbedrijven wordt gestratificeerd op bedrijfstype en bedrijfsomvang, maar niet naar regio.

Om toch uitspraken te kunnen doen voor een regio op basis van de steekproef én zo dicht mogelijk te blijven bij de bedrijfsspecifieke- en locatiespecifieke kenmerken van bedrijven in de provincie Zuid-Holland, is een vorm van post-stratificatie toegepast, waarbij aan elk bedrijf in de Landbouwtelling de gemiddelde bedrijfsvoering is gekoppeld van vier meest gelijkende bedrijven uit de steekproef. Bij die koppeling is in de eerste plaats gekeken naar de geografische ligging van het bedrijf. Daarnaast zijn andere belangrijke kenmerken zoals het productieregime (biologisch of gangbaar), de bedrijfsomvang (in standaardopbrengst) en het bedrijfstype meegenomen. Er is ook rekening gehouden met grondsoort (bijvoorbeeld veen, zand of klei), het aandeel grasland in het bouwplan en de intensiteit, zodat deze zo gelijk mogelijk zijn op basis van de steekproef én de Landbouwtelling. Met dat als uitgangspunt is voor elk bedrijf in de Landbouwtelling een schatting gemaakt van kengetallen uit het Informatienet. De uitkomsten berusten dus niet op bedrijfsinformatie van bedrijven in de Landbouwtelling zelf, maar zijn schattingen op basis van vergelijkbare bedrijven uit het Informatienet.

⁴ Zie voor meer informatie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/landbouwtelling>.

Bijlage 2 Definitie Agrocomplex

Hoe wordt de bijdrage van het agrocluster in een provincie aan de totale werkgelegenheid en de toegevoegde waarde in deze provincie geschat?

De primaire land- en tuinbouwsectoren zijn zowel aan de inputkant (veevoer, kunstmest) als aan de outputkant (verwerkende industrie) nauw verweven met andere sectoren in de economie. Het agrocluster is in deze studie gedefinieerd als het totaal van land- en tuinbouwbedrijven, visserij, voedings- en genotmiddelenindustrie en de aan deze sectoren toeleverende bedrijven. De werkgelegenheid en toegevoegde waarde van alle betrokken toeleverende bedrijven worden niet volledig meegenomen. Alleen het deel van hun omzet dat gegenereerd wordt uit toelevering aan de primaire sectoren en de verwerkende industrie wordt meegerekend in het agrocluster.

De primaire productie betreft de land- en tuinbouwbedrijven zelf. De verwerking betreft het bewerken, sorteren en verpakken van de producten uit de land- en tuinbouw, zoals zuivel-, friet- en conservenfabrieken en slachterijen. De toelevering voorziet zowel de primaire als verwerkende bedrijven van grondstoffen, machines, werktuigen, installaties en advies. Voorbeelden daarvan zijn de kunstmest- en veevoederindustrie en de landbouwmechanisatiebedrijven. De distributie zorgt voor transport van de land- en tuinbouwproducten zelf naar verwerkers en van verwerkte producten naar vervolgschakels in de keten met distributiecentra en groothandel als tussenstation en retail en foodservicebedrijven als eindstation.

Het agrocluster wordt in de rapportages van Wageningen Economic Research onderverdeeld in zes deelclusters, die zijn opgebouwd uit de volgende primaire en verwerkende sectoren:

1. Akkerbouwcluster: primaire akkerbouwsector en de verwerkende bedrijven van akkerbouwproducten: aardappelen, suikerbieten, granen, cacao, koffie, thee, plantaardige vetten en oliën
2. Opengrondstuinbouwcluster: primaire sectoren (groenten in opengrond, bloembollen, fruit, boomkwekerij) en groente- en fruitverwerkende industrie
3. Glastuinbouwcluster: primaire sectoren (glasgroenten, snijbloemen, planten, champignons) en de groente- en fruitverwerkende industrie
4. Grondgebonden veehouderijcluster: primaire sectoren (rundveehouderij, schapen- en geitenhouderij) en de verwerkende bedrijven (zuivelindustrie, slachterijen)
5. Intensieve veehouderijcluster: primaire sectoren (vleeskalveren-, vleeskuikens, leghennen en varkenshouderij) en de slachterijen
6. Visserijcluster: primaire visserijsector en de visverwerkende industrie.

De directe bijdrage van deze afzonderlijke clusters aan de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid van de nationale economie en de economie van een provincie is eenvoudig te bepalen door het optellen van de beschikbare informatie in databronnen bij CBS, Stichting LISA en Wageningen Economic Research. Veel lastiger is het om te bepalen hoeveel toegevoegde waarde en werkgelegenheid er indirect wordt gecreëerd bij toeleverende bedrijven. Hiervoor biedt de input-outputanalyse die bij Wageningen Economic Research gebruikt wordt een oplossing.

De betekenis van het agrocluster kan op twee manieren worden weergegeven. Bij Wageningen Economic Research worden de zogenoemde 'ruime' definitie en de 'enge' definitie gebruikt. De enge definitie houdt voor de afbakening van de voedings- en genotmiddelenindustrie alleen rekening met de verwerking van in de betreffende provincie geproduceerde agrarische producten terwijl de ruime definitie de gehele voedings- en genotmiddelenindustrie meeneemt ongeacht de herkomst van de agrarische grondstoffen. Dit betekent dat de in een bepaalde provincie gevestigde fruitverwerkende industrie voor 100% wordt meegenomen, ook al komt misschien een deel van het fruit uit andere provincies of zelfs uit het buitenland. In deze studie gaan wij uit van de ruime definitie.

Het totale agrocluster bestaat uit de volgende twee onderdelen: het agrocluster gebaseerd op binnenlandse agrarische grondstoffen en het agrocluster gebaseerd op buitenlandse agrarische grondstoffen. Het gaat er dus om waar de agrarische grondstoffen die door de verwerkende industrie worden gebruikt vandaan worden gehaald. Voor inzicht in de omvang van het agrocluster gebaseerd op binnenlandse grondstoffen, wordt een onderverdeling gemaakt naar toegevoegde waarde en werkgelegenheid voor de primaire productiesector, de verwerkingsindustrie, de toeleveringsindustrie en de distributie. Het deel van het agrocomplex gebaseerd op buitenlandse grondstoffen heeft *alleen betrekking op de verwerkingsindustrie*: waar haalt die zijn grondstoffen vandaan. Inzicht wordt dus alleen gegeven in toegevoegde waarde en werkgelegenheid *die door de verwerkingsindustrie (zelf en bij toeleveranciers en distributeurs) gerealiseerd worden* met verwerking van buitenlandse agrarische grondstoffen, zoals bijvoorbeeld koffie, thee, cacao, oliën en vetten.

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

RAPPORT 2024-143

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.700 medewerkers (7.000 fte), 2.500 PhD- en EngD-kandidaten, 13.100 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

Rapport 2024-143

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.700 medewerkers (7.000 fte), 2.500 PhD- en EngD-kandidaten, 13.100 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.
